Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

HISTORISK BILLEDATLAS

VED J. P. JACOBSEN

III. DEN NYERE TID

GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG
KØBENHAVN OG KRISTIANIA
1907

HISTORISK BILLEDATLAS

VED J. P. JACOBSEN

III. DEN NYERE TID

GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG
KØBENHAVN OG KRISTIANIA
1907

Fig. 1. Peruanske Lerkar.

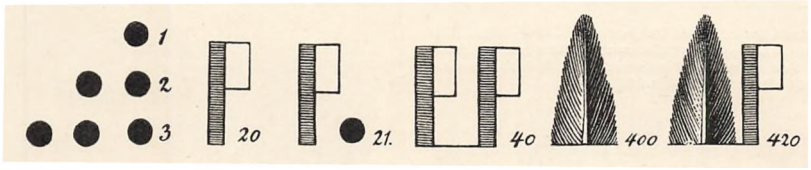

Fig. 2. Taltegn hos Aztekerne (Mexico).

I den største Del af Middelalderen var Skibsfarten meget ringe og før Brugen af Kompasset indskrænket til Kystfart. Kun Araberne og Nordboerne var dygtige og modige Søfolk, især de sidste (Opdagelsen af Island, Grønland, Nordamerika). Ogsaa til Lands var Forbindelsen mellem Landene meget ringere end i Oldtiden. Handelen gik tilbage, Vejene blev daarligere, Sikkerheden mindre. Kundskaben om fremmede Lande og Forestillingerne om Jordens Form, om Landenes og Havenes Udstrækning stod langt tilbage for, hvad Grækerne havde vidst og tænkt (Slgn. Fig. 5 med Fig. 3). Ved Bylivets Genopkomst i den senere Middelalder blev baade Nærhandel og Fjernhandel livligere. De italienske Byers Skibsfart var længe betydeligst, og italienske Rejsende (Marco Polo) besøgte fjerne Lande, ligesom italienske Videnskabsmænd med størst Iver og Forstand drev geografiske Studier. Men jo livligere Handelen blev, des stærkere følte Savnet af de nødvendige Byttemidler, Penge af Guld og Sølv. Den Mængde af ædelt Metal, der fandtes i den civiliserede Verden ved Oldtidens Slutning, før Folkevandringsbarbariseringen, formindskedes stadig i Middelalderen, uden at ny Produktion dækkede Tabet. En stor Del brugtes til Smykker, til kirkelige Kar og Prydelser eller ligefrem bortkom eller sledes op. En Del gik ogsaa bort fra Evropa til Østerlandene (Indien, Kina) som Betaling for de kostbare Kryderier, der blev endnu dyrere ved den besværlige Karavantransport, ved mange Omladninger og ved den Fortjeneste, arabiske og andre Mellemmænd krævede, uden at det var muligt at dække de stadige Udgifter ved denne Indførsel, ved Udførsel af evropæiske Frembringelser. Medens Trangen til Guld og Sølv voksede med den voksende Handel, blev Pengene færre og daarligere. Mange Møntherrer slog falsk eller daarlig Mønt, og Industri og Handel hæmmedes i Udviklingen. Statsmænd og Købmænd spejdede efter nye Muligheder. Alkymisterne spekulerede paa Midler til at fremstille Guld ad kunstig Vej, og Folk i alle Samfundslag lyttede ivrig til æventyrlige Sagn om de ufattelige Rigdomme, der skulde findes i »Indien«, Fabellandet med de fantastiske Dyr og Mennesker (Fig. 16 og 17), Kryderiernes, Guldets og Ædelstenenes Land. Videnskabsmænd, især italienske, spekulerede over Muligheden af at

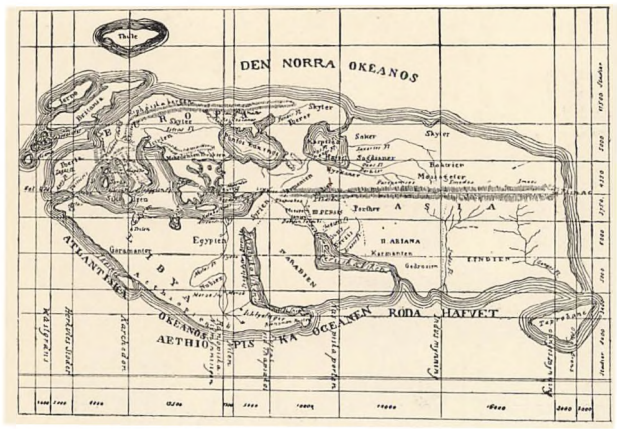

Fig. 3. Græsk Verdenskort fra o. 200 f. Kr. (Eratosthenes).

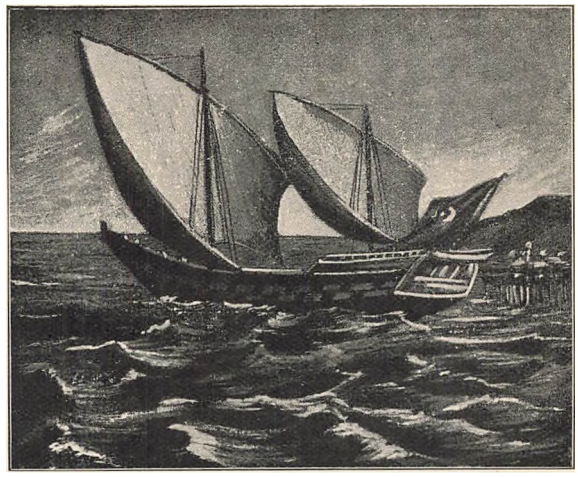

Fig. 4. Arabisk Handelsskib (»Sambuk«) i Middelalderen.

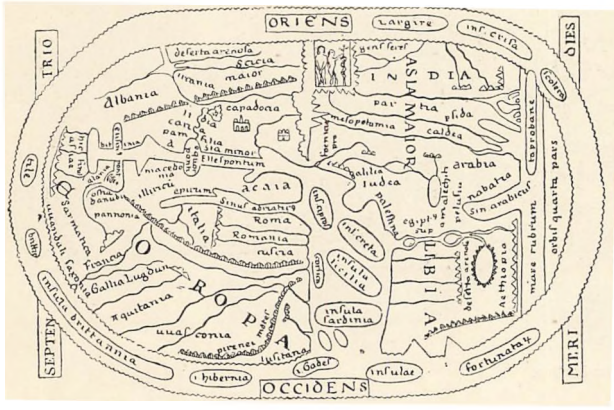

Fig. 5. Middelalderligt Verdenskort fra o. 800 e. Kr. (her Kopi fra o. 1000). Udarbejdet til Forklaring af Johannes' Aabenbaring. Øst øverst; Paradiset kendeligt ved Adams og Evas Skikkelser. Paa andre middelalderlige Kort findes Jerusalem i Jordskivens Midtpunkt. (Sign. Fig. 9.)

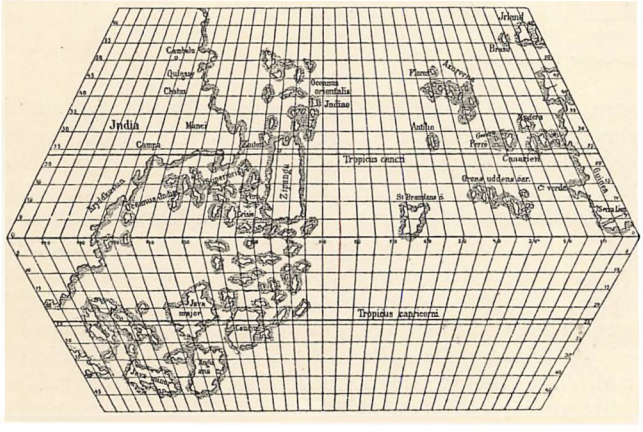

Fig. 6. Toscanellis Kort (som Columbus kendte) Rekonstr.

Fig. 7. Vasco da Gamas Flagskib Sankt Gabriel.

naa til Indien ad Søvejen, saa Evropæerne selv kunde komme til det attraaede Land. Jordbeskrivelser og Kort udarbejdedes udfra Forudsætningen om Jordens Klodeform. Nogle mente at man ikke kunde komme til Indien ved at omsejle Afrika, idet det indiske Hav skulde være et lukket Indhav (Ptolemæus), Afrika blev bredere og bredere mod Syd, en voksende Solhede vilde umuliggøre Fremtrængen i sydlig Retning o. s. v. Andre mente derimod at det nok lod sig gøre at naa Indien ved at sejle Syd om Afrika og havde Oldtidsautoriteter ogsaa for denne Opfattelse (se Fig. 3). Men hen i det 15. Aarh. dukkede den Tanke op, at man kunde naa det forjættede Land ad en hel anden

Fig. 8. Columbus.

Fig. 9. Verdenskort fra 1459. (Herpaa er angivet Portugisernes afrikanske Opdagelse under Henrik Navigators Ledelse).

Fig. 10. Vasco da Gama.

Fig. 11. Kort over Afrika fra Aar 1500.

Vej, nemlig ved at sejle lige mod Vest. Man vilde da tilsidst komme til Østens Lande. Havde man vidst, hvor lang Vejen var, vilde man dog neppe have troet, at denne Tanke kunde virkeliggøres. Men man beregnede Asiens Udstrækning mod Øst altfor stor (bl. a. paa Grundlag af Marco Polos Opgivelser) og Afstanden mellem Asiens Østkyst og Evro-

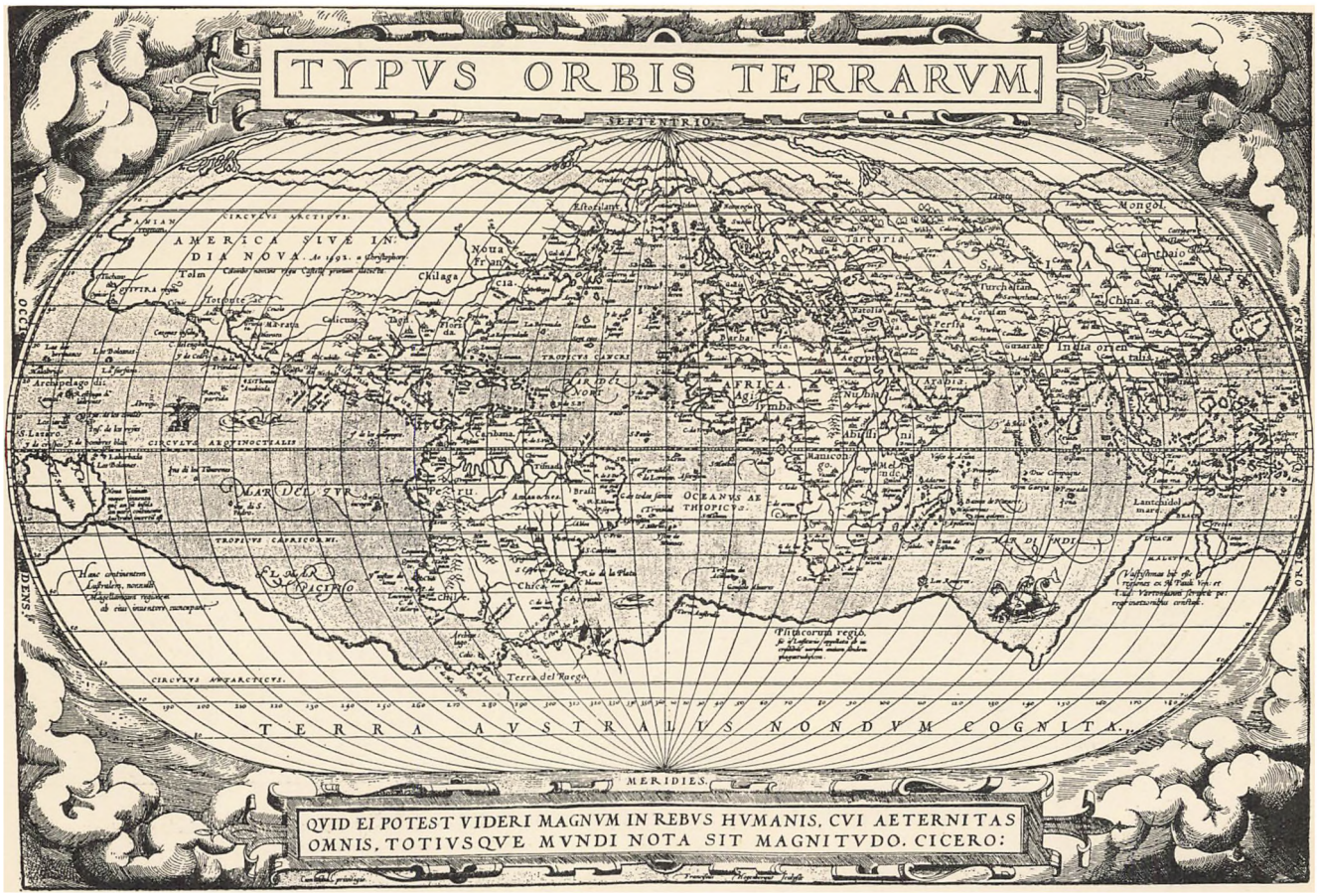

Fig. 12. Verdenskort 1570.

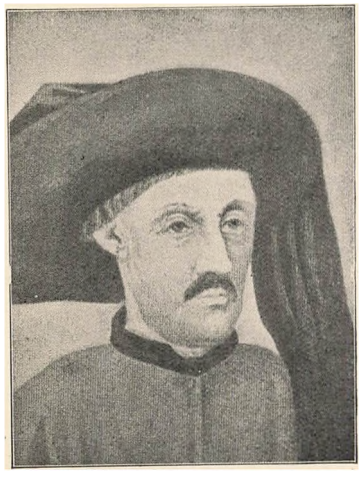

Fig. 13. Henrik Navigator.

Fig. 14. Walter Raleigh.

Fig. 15. Magellan.

pas Vestkyst alt for lille (omtrent 1/3 af den virkelige), og i Kraft af forskellige andre forkerte Forestillinger syntes Tanken saa tiltalende, at Columbus begejstredes for den, efterat han var kommen i Forbindelse med den italienske Geograf Toscanelli (se Fig. 6).

Skønt de nye og frugtbare Ideer fortrinsvis fostredes af Italienere, udgik de store Opdagelsesrejser dog ikke fra Italien men fra Portugal. Dette hænger sammen med, at dels var Portugals Beliggenhed særlig ypperlig, dels havde Portugiserne under Kampene med Maurerne store politiske

Opgaver at løse i selve Afrika, dels endelig var der i Portugal i Begyndelsen af 15. Aarh. en enkelt udmærket Mand, der forenede de vigtigste af de til Opgavens Løsning fornødne Egenskaber: Høj Stilling og politisk Indflydelse, Rigdom, sin Tids højeste Kundskab, Ildhu og Sejghed. Det var Prins Henrik Navigator. 1420 blev han Stormester for Kristusordenen, stiftet til Forfølgelse af Maurerne, og fik som saadan Ledelsen af den afrikanske Politik og Raadighed over Ordenens Rigdomme. Men hans Virksomhed gik videre end til Troskamp og Mission. I Sagres, paa Portugals yderste Sydvestspids, indrettede han Skibsværft, Observatorium og en Søfartsskole og udsendte det ene Togt efter det andet, uden at trættes og uden at opgive Ævret, skønt Resultaterne kom langsomt. Han oplevede ikke at se Maalet, Indien, naaet, idet hans Kaptejner kun naaede til Guineakysten inden hans Død 1460. Men en Flok af modige og dygtige Mænd var opdraget, og Arbejdet fortsattes. Fra Guineakysten bøjede Afrika jo et langt Stykke lige mod Øst, og man glædede sig i Troen paa at man nu gik lige mod Indien. Men saa kom den store Skuffelse, da Kysten igen begyndte at gaa lige Syd paa. Det saa jo næsten ud, som om de alligevel skulde faa Ret, der mente, at der ingen Søvej var til Indien uden om Afrika. Paa dette Tidspunkt fik Toscanellis Anskuelser pludselig praktisk Betydning og grebes af Columbus, der søgte at interessere den portugisiske Regering for sin Plan, dog uden Held. Fra Portugal gik han til Spanien, hvor han langt om længe fik den Hjælp han ønskede. Imidlertid fortsatte Portugiserne ad den gamle Vej, og endelig lykkedes det i 1487 Bartolomeo Diaz at naa det »stormende« Forbjerg (»det gode Haabs« Forbjerg) og i 1498 Vasco da Gama at naa selve Indien.

Fig. 16.

Fig. 17.

Fig. 16—17 viser de fantastiske Forestillinger om Dyr og Mennesker i Indien.

Men da havde Columbus allerede udført sin store Bedrift. Ved Løfter om Guld og Magt og ved sin Iver for at drive kristen Mission blandt Hedningerne i Indien og Kina havde den selvfølende, lettroende og meget fromme Genueser vundet Dronning Isabellas Tillid og drog i 1492 ud paa »Mørkets Hav« med tre Skibe og 120 Mand, af hvilke mange var Forbrydere, der fik deres Straf eftergivet mod at deltage i det farlige Togt. Efter 10 lange Ugers Forløb landede han paa en Ø, som han til Minde om de overstandne Farer og med gudfrygtig Taknemlighed kaldte San Salvador, Frelserens Ø. Herfra sejlede han, for at finde Guldlandet, mod Syd og opdagede Cuba og Haïti. I April Maaned 1493 aflagde han i Barcellona Beretning for Kong Ferdinand og fik s. A. en ny Ekspedition udrustet, denne Gang med 17 Skibe og 1500 Mand. Men de Guldlande, han drømte om, naaede han aldrig. I Spanien følte man sig skuffet over det ringe Udbytte, og den tredie Ekspedition i 1497 var meget ringere udrustet end den forrige. Han gjorde adskillige nye Opdagelser, — troede bl. a. at være nær ved det jordiske Paradis — men blev ved misfornøjede Spanieres Bagtalelser paa Kongens Bud ført tilbage til Spanien som Fange (1500). Han blev dog hurtig sat paa fri Fod igen og opnaaede ogsaa at faa

Fig. 18. Perleøen (Amerika).

Fig. 19. Mexikansk Stenrelief forestillende en Offerscene.

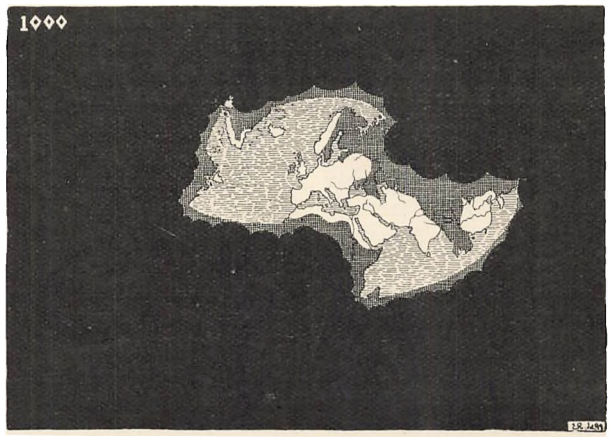

Fig. 20.

Fig. 21.

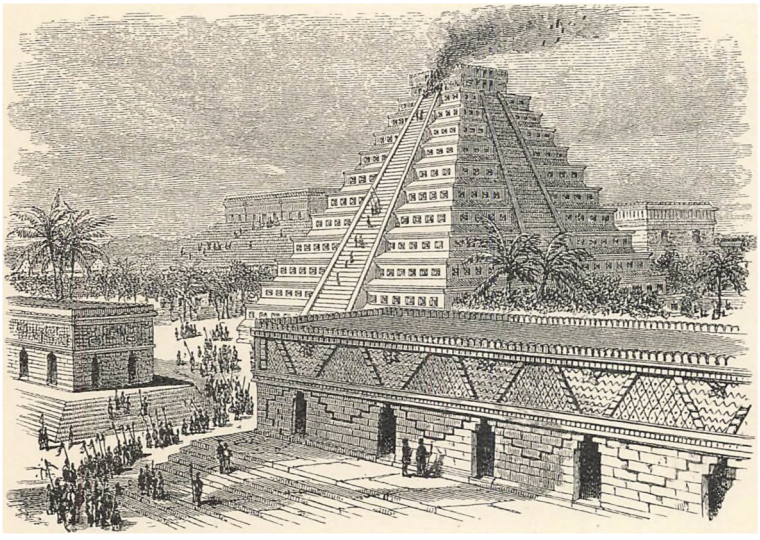

Fig. 22. Aztekisk Pyramidetempel.

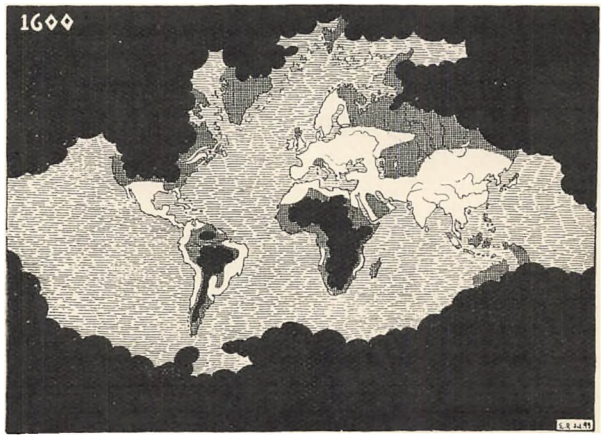

Fig. 23.

Fig. 20, 21 og 23. Hvad man kendte af Land og Hav ved Aar 1000, Aar 1500 og Aar 1600. (Mærk paa Fig. 20 og 21 Grønland og Nordamerika, som Nordboerne var komne til).

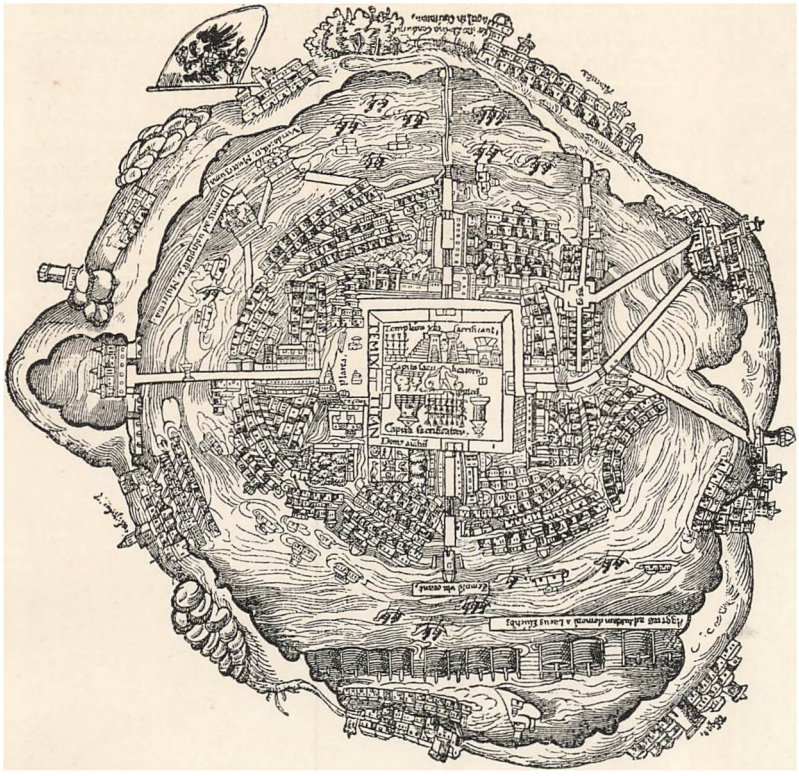

Fig. 24. Kort over Mexico før Erobringen. I Midten det store Hovedtempel. Husene vare byggede af lufttørrede Lersten.

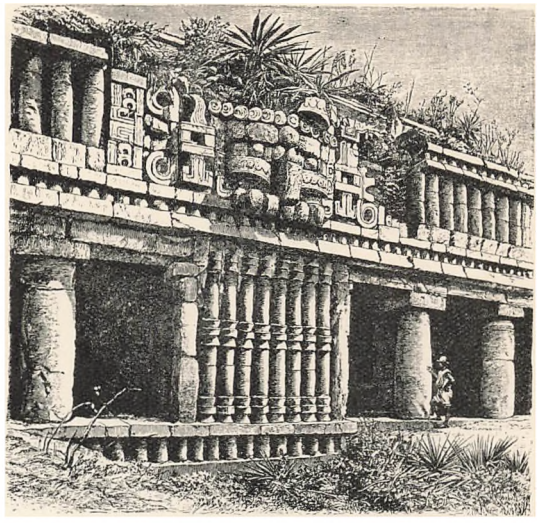

Fig. 25. Mexikansk Tempelpalads.

Fig. 26. Bemalede Lerkar fra Peru og Mexico.

Fig. 27. Spaniere indfanger Indianere ved Hjælp af Blodhunde.

Fig. 28. Statue af en mexikansk Vindgud.

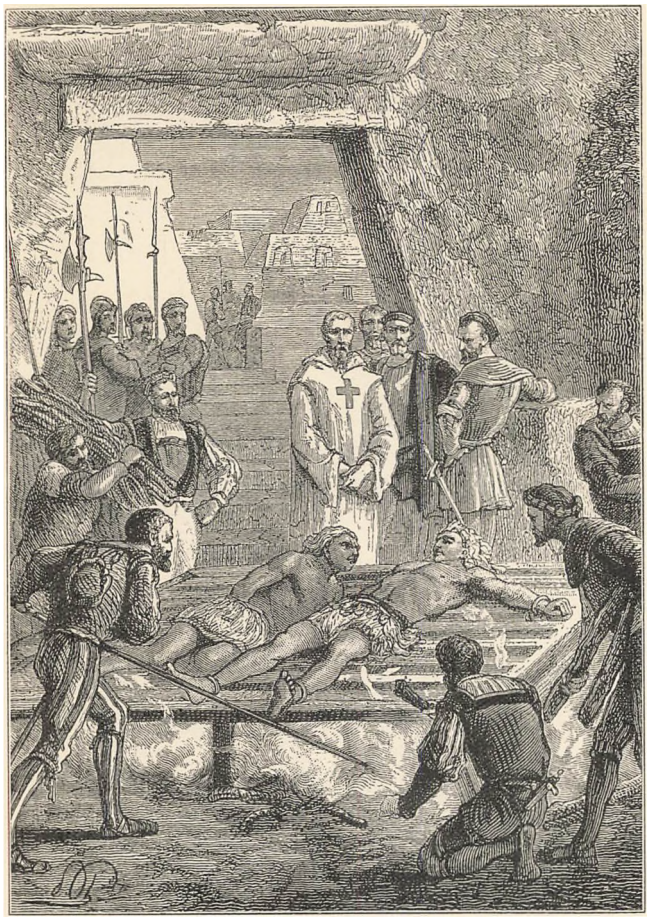

Fig. 29. Cortez lader to mexikanske Høvdinge pines over en svag Ild for at faa dem til at sige, hvor der var skjult Guld.

de første portugisiske Flaader ad Vejen Syd om Afrika nu hjembragte deres rige Ladninger. Hans Haab skuffedes — naturligvis — og han døde i Spanien 1506, til det sidste overtydet om at have været Indien nær.

Samtidig med og efter Columbus søgte en Mængde andre dristige Søfarere i spansk eller portugisisk, senere ogsaa i engelsk og fransk Tjeneste ud over Havet til Guldets og Kryderiernes Lande, saaledes Cabral, Amerigo Vespucci, Ponce de Leon, Balboa, Cabot (i engelsk Tjeneste), Cartier (fransk). Den største Interesse knytter sig dog til de to Spanieres Cortez og Pizzarro's Opdagelser og Erobring af Guldlandene Mexico og Peru. Her fandt Evropæerne en højst mærkelig Kultur, et udviklet Statsvæsen, folkerige Byer (Fig. 24 og 30) med velbyggede Huse, et i mange Retninger højt

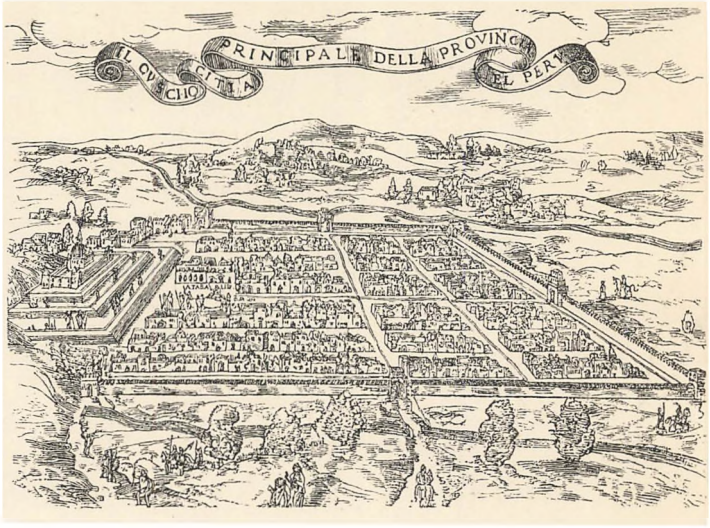

Fig. 30. Inkabyen Cuzco (16. Aarh.). Husene opførte af tilhuggede Kvadersten.

udviklet Haandværk (Fig. 1 og 31) og Agerbrug, derimod næsten intet Husdyrbrug (Kvæg og Heste var ukendte; de evropæiske Ryttere antoges i Begyndelsen for en Art Kentaurer). Men der var den Mærkelighed ved det hele, at Indbyggerne kun i meget ringe Grad brugte Metaller (mest Kobber og Guld), m. a. O. at deres Kultur næsten var en Stenalderkultur, men langt mere udviklet end den gamle Verdens Stenalderkultur Aartusinder tidligere og end de andre amerikanske »Naturfolks«. De havde Skrift, baade Billed- og Lydskrift, Taltegn (Fig. 2), en Maler- og Billedhuggerkunst, der dog viser en fremtrædende Mangel paa Evne til rigtig Gengivelse af Menneskeskikkelsen (Fig. 19, 28 og 31). Baade Mexikanerne og Peruanerne var grænseløst gudfrygtige. En Hærskare af Guder med tilhørende Templer og Præster krævede Tilbedelse, Fester og Ofringer, ogsaa Ofring af Mennesker. Ved nogle Menneskeofringer gik det saaledes til, at den til Ofring bestemte Mand førtes op paa Tempelpyramiden (Fig. 22) hvor Offerpræsten med en Stenkniv aabnede Brystet, rev det skælvende Hjerte ud, holdt det op mod Solen og kastede det hen for Foden af Gudebilledet eller selv fortærede det.

Fig. 31. Vægmaleri fra Mexico.

en fjerde Flaade rustet i 1502, og paa en 2aarig Rejse søgte han under mange Farer at fuldende sit Værk, at finde et Stræde, der maatte føre ham til Indiens Fastland, hvorfra

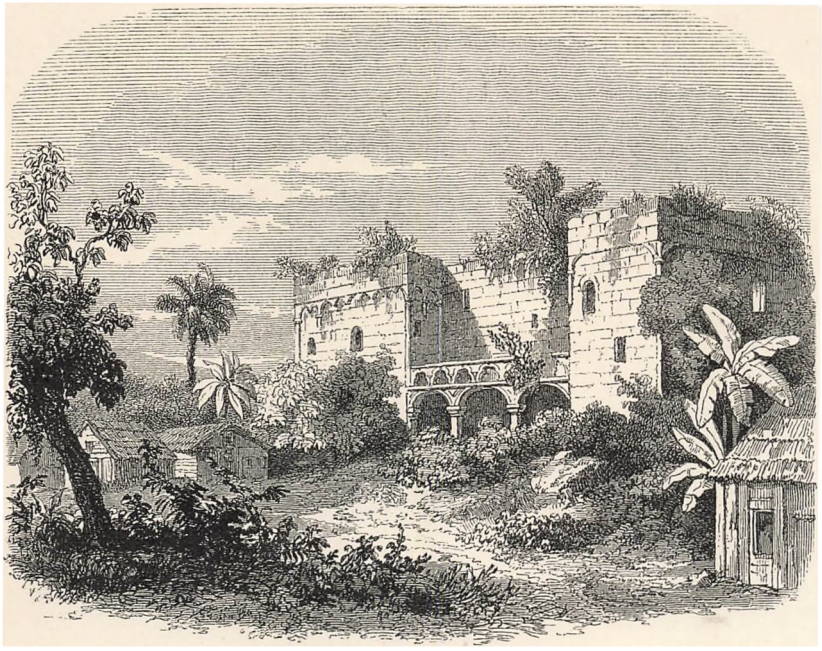

Fig. 32. Ruinslot paa Haiti (fra Columbus's Tid).

Fig. 33. Negerslaver straffes for Rømningsforsøg (17. Aarh.).

Kroppen styrtedes ned fra Pyramiden for senere at fortæres af Menigheden. Den ofrede betragtedes som Gudens Repræsentant, og den der spiste af hans Kød blev delagtig i Gudens Natur. — Skønt Spanierne kun var faa i Forhold til de indfødte (man regner, at Mexico havde over 50,000 Indbyggere), maatte disse dog bukke under for de troløse, brutale Evropæere, hvis Rytteri og Ildvaaben de ikke kunde modstaa. Det forhen frugtbare, havedyrkede Land blev næsten øde. De indfødte mishandledes af de guldgriske og trosivrige Spaniere (Fig. 27 og 29), og næsten endnu værre Skæbne fik de talrige afrikanske Negerslaver, der efterhaanden indførtes til Plantage- og Minearbejde. — Den Opgave, Columbus havde sat sig, at naa Indien ved at sejle mod Vest, løstes først o. 1520 af Magellan (Fig. 15), en Portugiser i Karl V's Tjeneste, og et af hans Skibe fuldbyrdede den første Jordomsejling.

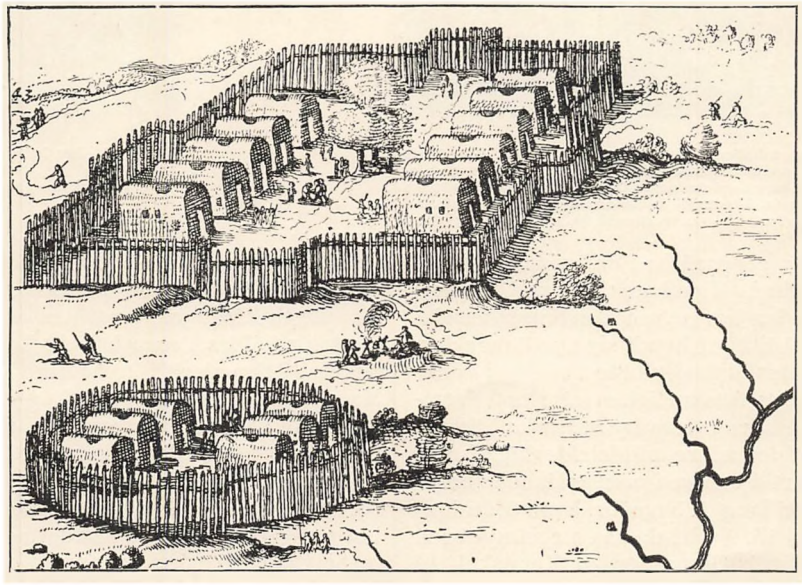

Fig. 34. Indianerby i 17. Aarh.

De nye Opdagelser gav efterhaanden Handelen et mægtigt Opsving og hidførte store Forskydninger i de evropæiske Magtforhold. I 2000 Aar havde Middelhavskysterne været Civilisationens Hjemsted. Ved Middelalderens Slutning var Venedig og andre italienske Byer Brændpunkter for økonomisk og aandelig Kultur. I 16. Aarh. viste det sig imidlertid, at Landene ved Evropas Vestkyst ikke alene var »den ny Verden«, men ogsaa Indien og Østasien nærmere, end Italien den Gang var det. Der aabnedes helt nye Veje for Verdenshandelen; i Evropa selv forfaldt de gamle Handelsveje (f. Eks. i Tyskland); de italienske Byer og Hansestæderne gik tilbage, medens Spanien og Portugal og senere Frankrig, Nederlandene og England blev førende i Handel, Politik og Aandsliv.

Den ny Verdens ædle Metaller mangedobledе Pengemængden i Evropa og gjorde efterhaanden Ende paa hele den middelalderlige ØkonomiogSamfundsorden. — Opdagelsesrejserne kuldkastede den kirkelige Verdensanskuelse, der herskede i Middelalderen, og banede Vej for en ny Videnskab og en ny Verdensanskuelse. Men det var længe kun Videnskabsmændene, der hyldede de ny Meninger. Først efter Aarhundreders Forløb gik de ind i jævne Folks Bevidsthed.

Fig. 35. Mariæ Bebudelse. Maleri af en Italiener (Carlo Crivelli) i 15. Aarh. For at fremstille det der gaar for sig inde i Stuen, ved Kunstneren endnu ikke bedre Middel end at borttage Ydervæggen (sig. 2. Del, Fig. 129), især da vi skal se saa mange Ting paa én Gang: Gade, Mennesker, Engle, Himmel, Pragtfaçade. Himmelduen daler ned paa den hellige Jomfrus Pande, idet Kunstneren meget betænksomt har anbragt en skraa, rund Aabning i Muren.

Fig. 36. Den hellige Barbara. Nederlandsk Maleri fra 15. Aarh.
(Mærk den nederlandske Stue fra 15. Aarh)

Ligesom Italien var den geografiske Forsknings og overhovedet al Videnskabeligheds Hjemland henimod Middelalderens Slutning, saaledes har ogsaa den kunstneriske Fremstilling af Mennesket tidligst brudt sig nye Baner der. (Slgn. 2. Del, S. 32 ff.) Giottos Malerier betegnede ved deres livlige, jevne, menneskelige Anskuelighed et stort Fremskridt fra den højtidelige skematiske byzantinske Stivhed der prægede det meste af den ældre middelalderlige Kunst. Giottos Kunst var imidlertid endnu i mange Maader barnlig og ubehjælpsom og stod langt tilbage for, hvad Oldtidens Kunst havde naaet. Men i 15. Aarh., da saa meget nyt brød frem paa alle Menneskelivets Omraader, da Kendskab til og Sans for Oldtidslitteraturen hos et voksende Antal Mennesker bidrog til at frigøre fra de middelalderlige, kirkebundne Meninger og til at skabe et friere Syn paa Naturen og da særlig paa Mennesket, bliver ogsaa den kunstneriske Fremstilling af Menneskeskikkelser fuldkomnere. Der foregaar en lignende Udvikling som den, der havde fundet Sted i det gamle Hellas i 5. Aarh. f. Kr. De gamle Formler og Skemaer forlades, man studerer det enkelte Menneske, der skal fremstilles, ikke blot Ansigtet men Holdning, Bevægelse, Muskler, hele Legemsbygningen; Nøgenheden begynder at komme til Ære igen, fordi den er selve Mennesket. Rums-Sansen udvikles, Perspektivens Love studeres, Tekniken forbedres (Oliemaleri). Og henimod Aar 1500 fremdrages en Mængde af Oldtidens Billedhuggerarbejder, der havde ligget skjult i Jorden. De beundres og undersøges og bidrager yderligere til at udvikle navnlig Billedhuggerkunsten.

Der er i 15. Aarh. flere Steder ogsaa udenfor Italien en stærk Udvikling i Maleriet, især i Nederlandene, hvor den borgerlige Driftighed i Handel og Industri skabte Velstand og Selvfølelse og derved større Uafhængighed af gamle Vedtægter og Forskrifter. En Række dygtige Malere, især de to Brødre van Eyck, skabte her en Kunst, der i teknisk Henseende stod Maal med Italienernes, men som i Forstaaelse af og Interesse for det rent menneskelige stod tilbage for den. De nederlandske Malere interesserede sig væsenlig for Ydersiden. De maler med barnlig, halvt barbarisk Forkærlighed Klæder og Smykker. Det Ansigt der dukker op af en uhyre Bunke Klæder synes ofte at have været næsten en

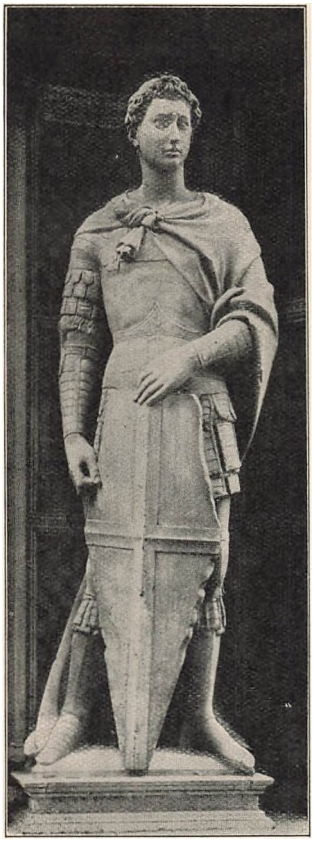

Fig. 37. Sankt Georg, af Donatello. 15. Aarh.

Fig. 38. Broncerelief forestillende Mandens og Kvindens Skabelse, Syndefaldet og Udjagelsen af Paradiset, af Ghiberti, 15. Aarh. Florens. (Et af Felterne paa Broncedørene i Baptisteriet i Florens. »Paradisets Port«.)

Fig. 39. Mandens Skabelse. Jahve gyder Liv i den livløse. Af Michel Angelo. Rom, Sixtinske Kapel. 16. Aarh.

Biting i Sammenligning med de spraglede Stoffer og den Mængde Enkeltheder i Omgivelserne — Landskab, Stue, Møbler o. s. v. — som omhyggelig gengives (Fig. 36 og 40). Italienerne arbejder sig derimod mere og mere bort fra Interessen for det ydre og tilfældige og sætter deres Kraft ind paa at studere og fremstille det væsenlig menneskelige. Men fra gammel Tid var det Kirker og Klostre der gav Kunstnerne Arbejde. De var rige, og Billedudsmykning regnedes for at høre med til disse Bygninger, medens længe kun faa Verdslige og Private havde Rigdom og Interesse nok for Billedkunst til at byde Kunstnerne betydelige Opgaver, og da de desuden alle var opdragne i kirkelige Traditioner, forlangte ogsaa de Fremstillinger af kirkelige Emner. Kunstnerne — der iøvrigt ogsaa selv havde Tidens kirkelige Forestillinger — var saaledes paa Forhaand bundne i Emnevalg, og det 15. Aarhundredes Kunst er derfor et stadig fortsat Arbejde paa at gennemføre den nye rent menneskelige Forstaaelse af Mennesket indenfor den kirkelige Ramme, at komme bort fra de overleverede Forestillinger og Krav. Dette Gennembrud kaldes Renaissancen, Genfødelsen, hvorved særlig tænkes paa en Tilbagevenden til Oldtidens frie og naturlige Opfattelse af Mennesket, skønt det langt fra er Oldtidskunsten alene, der har fremkaldt Gennembruddet (slg. 2. Del, S. 47).

Renaissancegennembruddet i Kunsten er især knyttet til Florens. Ved Aar 1400 virkede her Billedhuggerne Brunellesco (ogsaa Bygmester), Donatello (Fig. 37) og Ghiberti (Fig. 38), i hvis Værker den Virkelighedssans og Skønheds-

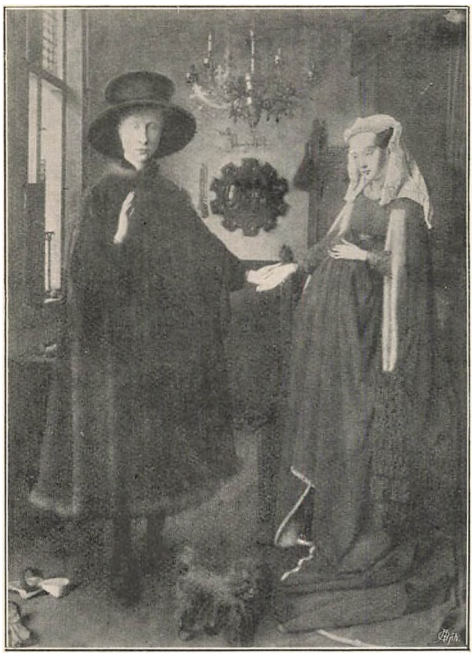

Fig 40. Jan van Eyck: Et Brudepar. 15. Aarh.

glæde, som Antikens Litteratur og Kunst meddelte Kunstnerne, begynder at gennembryde Middelalderens Regler og Baand, samtidig med at rent tekniske Fremskridt gøres (f. Eks. Perspektiv). I Malerkunsten foregaar, lidt senere, noget lignende. Ogsaa her lægges Vægt paa Naturstudium; Nøgenheden kommer til Ære igen ogsaa i kirkelige Billeder, og den dramatiske Fremstillingsevne (som allerede er stærkt udviklet i Relieffet Fig. 38) udvikles overordentlig stærkt (Masaccio). I Løbet af 15. Aarh. arbejder Slægtled af Kunstnere utrætteligt og begejstret paa at gennembryde alle gamle Traditioner og naa den Fuldkommenhed, man anede eller saa i de antike Kunstværker.

De religiøse Emner spillede vel stadig Hovedrollen, men voksende Velstand og Selvfølelse hos Borgerskabets fornemste Mænd fremkaldte dog ogsaa Bestillinger til Udsmykning af Privatboliger, enten Fremstillinger af bibelske Optrin eller, henimod Aar 1500, af antike, især mytologiske Emner (Fig. 51). Ogsaa Portræter maledes i stigende Tal, og offenlige Pladser og Bygninger smykkedes med Kunstværker (Fig. 44), der betaltes af Stadens Midler eller af rige Privatmænd. Det florentinske, højt oplyste og meget kritiske Borgerskab fulgte med den største Interesse den hele Udvikling, og da saavel Malerier som navnlig Marmor- og Bronceskulpturer var forholdsvis kostbare (om end efter Nutidsforhold overordenlig billige) arbejdede flere Kunstnere paa at udfinde en billigere Maade at fremstille Billedhuggerarbejder paa, uden at deres Holdbarhed og Udførelse blev væsenlig ringere (Kunstnerfamilien della Robbia, Fig. 45). Ogsaa i mange andre italienske Byer trængte den ny Aand igennem og prægede en frodig Kunst (Venezia, Fig. 44, Milano, Neapel, Rom o. m. fl.), og ved Aar 1500 gaar Renaissancekunsten ind i sit højeste Udviklingsstadium.

Hvis man havde en Række Malerier af Madonna og Jesus, hidrørende fra forskellige Mestre i 14., 15. og 16. Aarh. vilde

Fig. 41. Hubert van Eyck: Spillende Engle fra Genter-Altret. (Sign. Fig. 40 og 41 med Fig. 42 og 43).

man kunne iagttage en gradvis fremadskridende Udvikling bort fra det højtidelige, kirkeligt opbyggelige, helt skematiske, næsten fabriksmæssige til det rent menneskelige. Vi vilde kunne se, hvorledes Kunstnerne kæmper for at forsone den fremvoksende ny Opfattelse af Kunstens Maal og Opgave med den Emnetvang, Forholdene paalægger dem. Hos *Botticelli* (1447—1510) synes denne Forsoning næsten tilvejebragt. Fig. 46 er paa samme Tid kirkelig og menneskelig. Det er en rørende lille Familieidyl, men saaledes fremstillet at den kirkefromme Beskuer tillige føler sig opbygget. Intet synes mere hjemligt-hyggeligt end at en ung

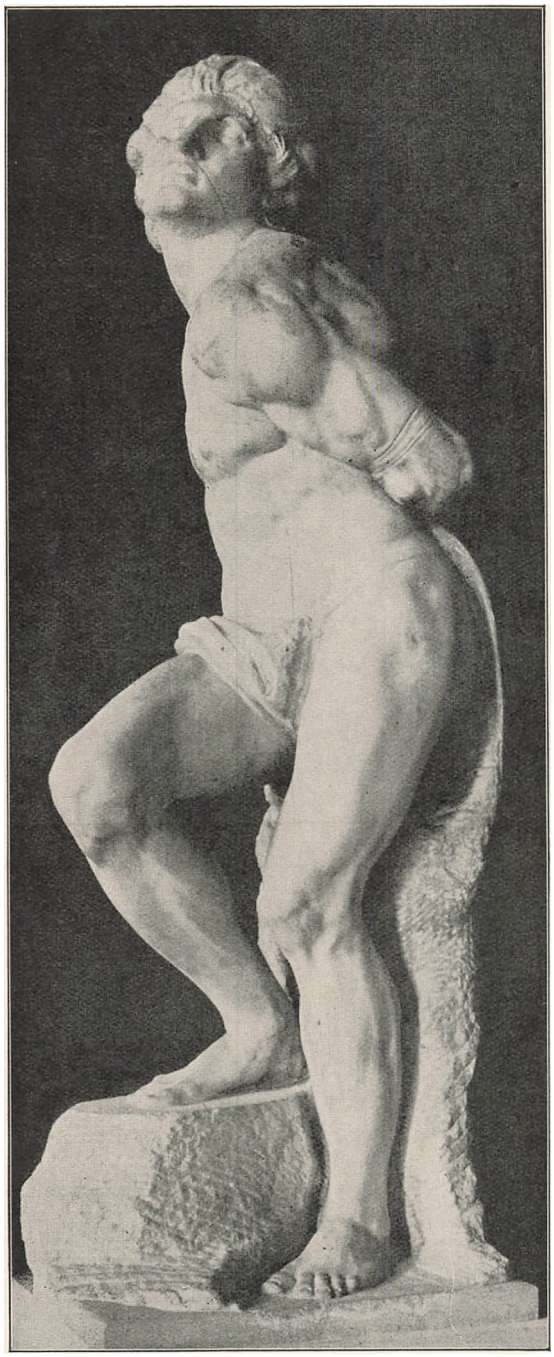

Fig. 42. En Fange. Statue af Michel Angelo. (En af Statuerne paa et planlagt Mindesmærke for Pave Julius II.

Fig. 43. Moses. Af Michel Angelo. (En af Statuerne paa Mindesmærket for Pave Julius II).

Mand byder Moderen og hendes lille Barn en Skaal med Druer, mellem hvilke nogle Kornaks er stukne ned som for at pynte (kun kunde man maaske finde det lidt søgt at bruge Kornaks og ikke grønne Blade eller Blomster). Venlig men lidt sørgmodig tager Moderen om et af Aksene, medens Barnet synes i Færd med at slaa hele Haanden ned i de friske Druer. Men den bibelkyndige ser meget mere. For ham forvandles Idyllen til et dybsindigt Symbol. Yngtingens (eller Englens) Aks og Druer, Brød og Vin, er Symbol paa Kristi Dødsoffer, paa Sakramentet. Marie modtager vel Skaalen, men hun er sorgfuld (»ogsaa dit Hjerte skal et Sværd gennembore«). Kristusbarnet udstrækker, velsignende og samtykkende, sin Haand. I *Rafaels* Madonnabilleder er der ofte slet intet tilbage af det kirkelige. Fig. 47 er et rent Genrebillede, en ren menneskelig Idyl: En ung Moder med sit Barn og dennes Legekammerat. Barnet er falden i Søvn; et let Flortæppe skærmer ham mod næsvise Fluer. Saa kommer Kammeraten, den lille Johannes. Han beder om at faa Lov at se den lille Jesus. Moderen løfter forsigtigt Tæppet, og Johannes slaar Hænderne sammen i Glæde over Synet. Kun ved et rent udvortes Middel, Rørkorset, har Maleren villet give Billedet en Slags religiøs Betydning. — En lignende Udvikling vil vi finde i Fremstillingerne af »Nadveren«, som findes bl. a. i mangfoldige Klosterrefektorier. Her sidder paa de ældre Billeder Jesus og Apostelene ved den ene Side af Bordet, i regelmæssig Afstand fra hinanden, alvorlige og højtidelige. Kun Judas sidder, alene, ved den anden Side af Bordet. Forræderen er paa Forhaand mærket og maa ikke findes i det gode

Fig. 44. Rytterstatue af Condottieren Colleoni, af Verrocchio. 15. Aarh. Venedig.

Fig. 45 Madonna og Jesus. Af Luca della Robbia. Florens, 15. Aarh. (Terracotta).

Fig. 46. Madonna, Jesus og en Yngling. Ynglingen bringer en Skaal med Druer og Aks (Symboler paa Nadverens Sakrament og derved Antydning af Jesu Lidelse og Død). Af Botticelli. Florens, 15. Aarh.

Fig. 47. Jomfru Maria, Jesus og Johannes. Rafael. 16. Aarh.

Fig. 48. Lionardo da Vinci: Kvindehoved.

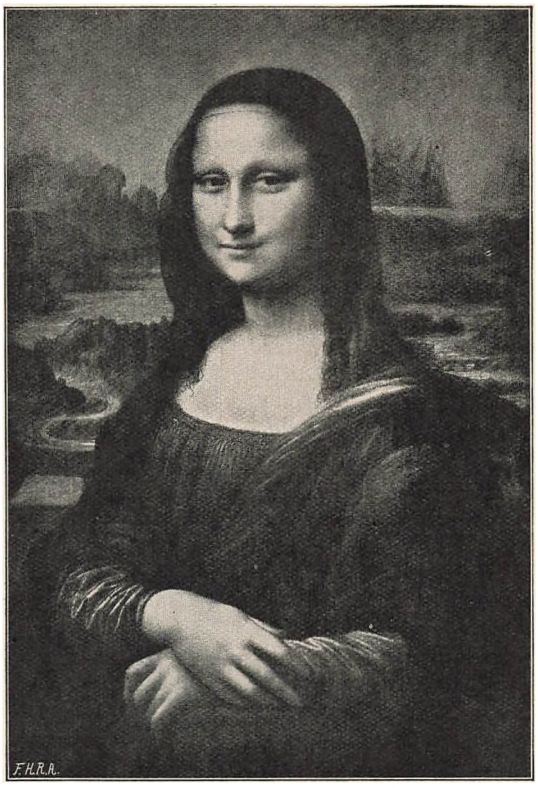

Fig 49. Lionardo da Vinci: Mona Lisa.

Selskab. Da *Lionardo da Vinci* ved Aar 1500 i et Kloster i Milano malede en Fremstilling af »Nadveren« (Fig. 50) nøjedes han ikke med det overleverede Skema. Han søgte at leve sig ind i Begivenheden og at skildre den saaledes

enkelt synes, i anende Mistanke, at pege paa Judas, der synes ligesaa bestyrtet og spørgende som de andre. — Højest af alle naaede dog maaske *Michel Angelo* baade i sine Billedhuggerarbejder og, især, i sine Malerier. I det

Fig 50. Lionardo da Vinci: Nadveren.

som den virkelig kunde være foregaaet. Judas sidder mellem alle de andre; hver enkelt af Personerne har sin særlige Karakter. Jesus siger: En af eder vil forraade mig. Alle farer op, bestyrtede, tvivlende, vrede, bedrøvede; en

Sixtinske Kapel i Rom malede han, paa det hvælvede Loft, en Række bibelske Billeder (Verdens Skabelse o. fl.), af hvilke det mest storladne og dybsindige vel er det, der skildrer, hvorledes det af Muld skabte Menneske ved en

Udstrømning af Jahves Guddomskraft »blev til en levende Sjæl« (Fig. 39, sammenlign dette med Skildringen hos Ghiberti, Fig. 38). Paa Kapellets Endevæg malede han det mægtige Dommedagsbillede, der fik en stor men ofte uheldig Indflydelse paa senere Kunstnere der, uden at eje Mesterens vældige Lidenskab og derfor uden Evne til at gennemtrænge deres Billeder dermed, søgte at fremstille ligesaa voldsomt bevægede Optrin, Skikkelser i forvredne, unaturlige og uforklarede Stillinger, Spænding og Lidenskab — for at blænde, overraske og betage Beskueren.

Men Kunstnerne brød ogsaa snart ud af de kirkelige Rammer. Allerede Botticelli malede Scener af den græske Mytologi (Fig. 51), og jo mere verdsligt Livet artede sig i Italien, desto større Efterspørgsel blev der efter saadanne

Fig. 51. Botticelli: Gratierne. (Del af et større Billede »Foraaret«).

Billeder, der ret kunde skildre den Skønhed og Livsglæde, man higede imod, og som man tænkte sig den klassiske Oldtid gennemtrængt af. I Rom fik i Begyndelsen af 16. Aarh. denne Aandsretning højt begavede og yderst verdslige Velyndere paa selve Pavestolen. Julius II og Leo X var ivrige Kunstelskere, der gav Michel Angelo og Rafael store Bestillinger. De vilde forherlige sig selv (Julius II's aldrig fuldendte Gravmæle, se Fig. 42 og 43), Pavedømmet og Kirken. Vatikanets Sale (»Stanzerne«) smykkedes af Rafael med Malerier af kirkehistorisk, legendeagtigt eller af antik mytologisk eller filosofisk Indhold (Fig. 52). Ogsaa Bygningen af Peterskirken begyndtes, Renaissancearkitekturens ypperste Værk (Bygmestre bl. a. Bramante, Rafael, Michel Angelo). Men Roms Plyndring i 1527, Ita-

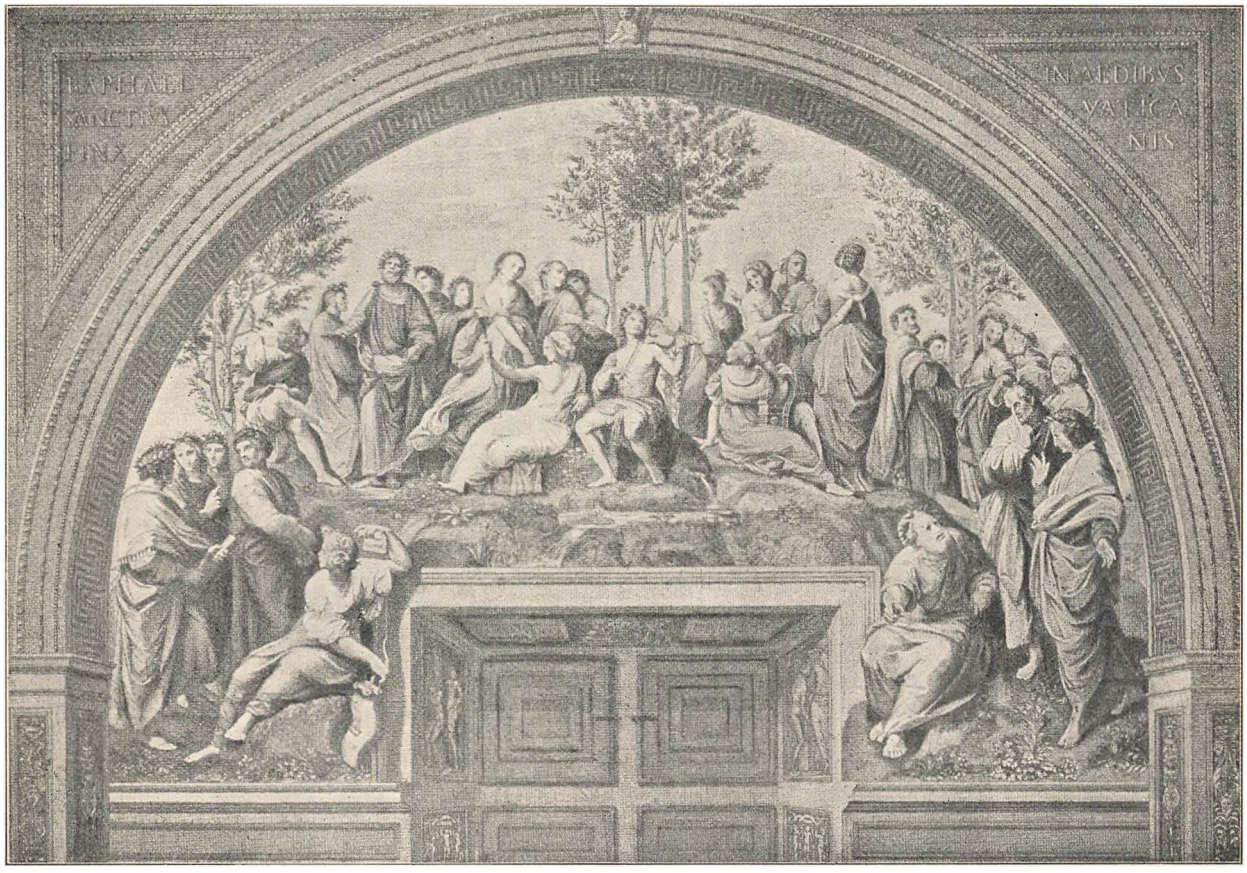

Fig. 52. Rafael: Parnasset. Apollo og Museme, omgivne af hedenske og kristne Digtere.

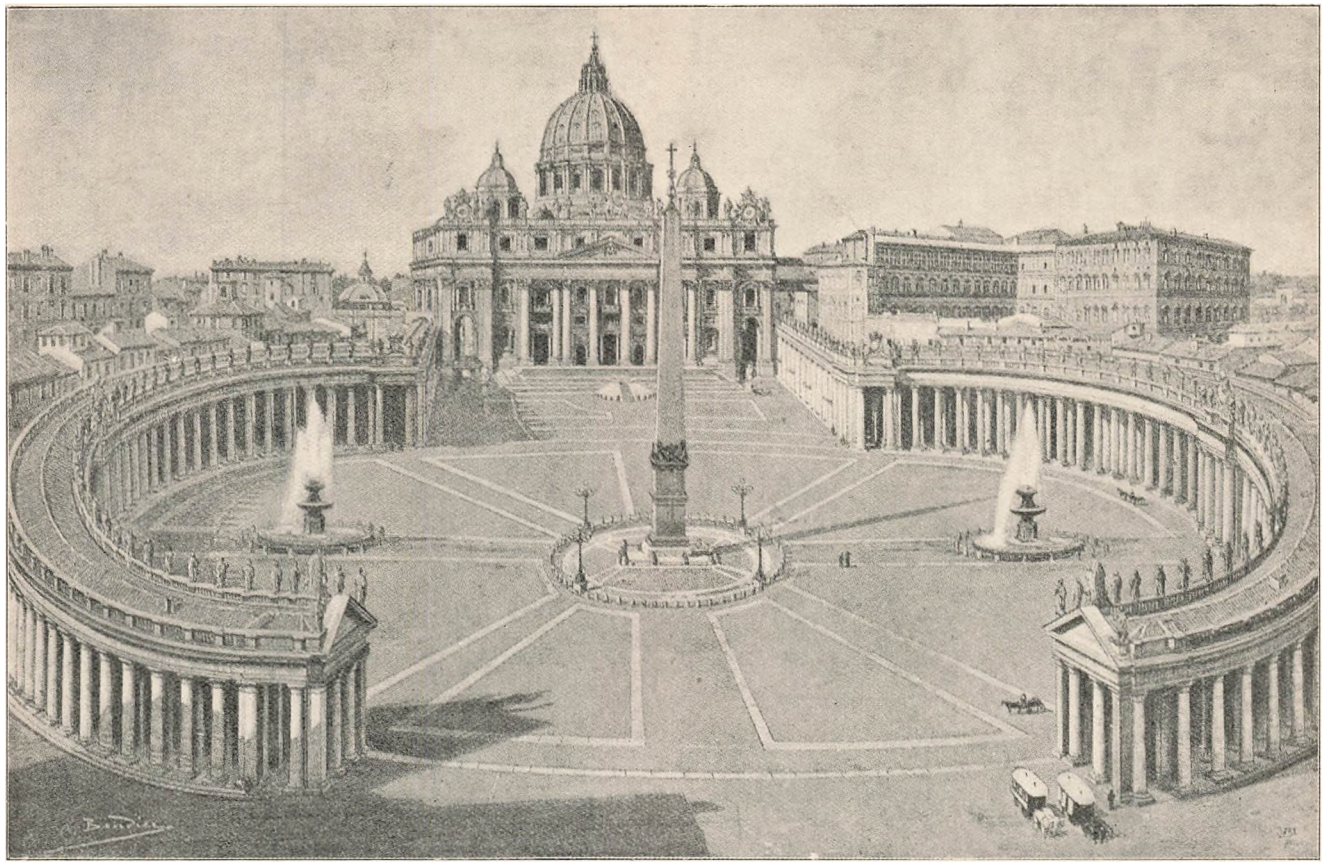

Fig. 53. Peterskirken. Verdens største Kirke.
Grundfladen er over 3 Td. Land. Kuplen er 130 Fod i Diameter og 425 Fod høj. Kolonnaden omkring Peterspladsen fra 17. Aarh.

Fig. 54. Humanistskole i Tyskland.
(Kejser Maximilian og nogle adelige Drenge).

Fig. 55. En Skole i Tyskland o. 1600.
Undervisning i samme Stue i Læsning, Regning og Sang. Prygl.

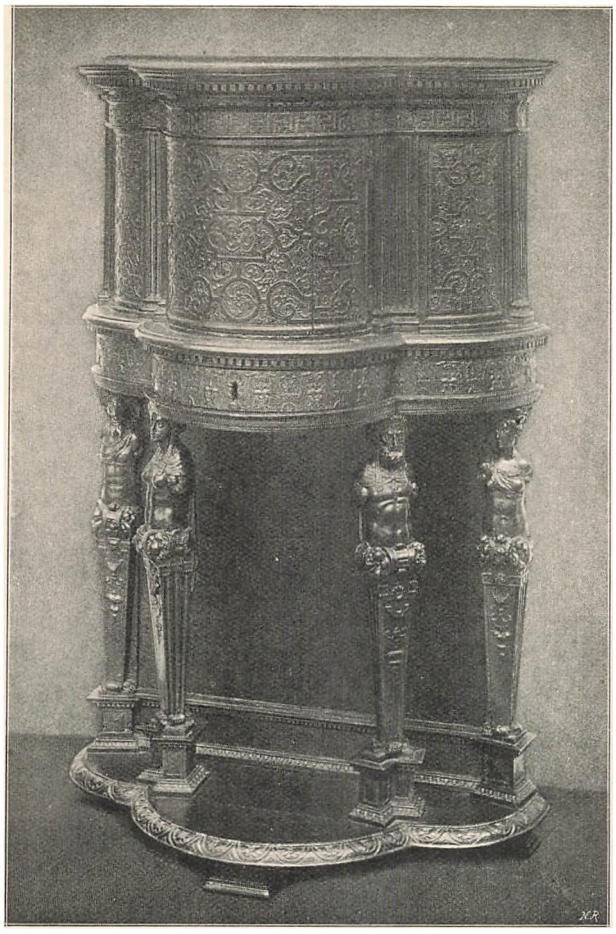

Fig. 56. Et Renaissancemøbel. 16. Aarh.

liens politiske Ulykke og det voksende kirkelige Frafald (Reformationen) hidførte en Reaktion imod Hengivelsen til Kunstens Forherligelse af Livsglæden og Skønhedsdyrkelsen, i hvert Fald for saa vidt den trængte indenfor Kirken, saaledes at Renaissancebevægelsen i Kunsten har naaet sit Højdepunkt i første Halvdel af 16. Aarh. I Venezia, der ikke delte det øvrige Italiens Kaar, og hvor den egenlige Renaissance kom forholdsvis sent frem, virkede i hele det 16. Aarh. ypperlige Kunstnere (Tizian, Paul Veronese), der i deres Billeder (ogsaa kirkelige) forherligede de rige venezianske Købmænds Liv.

Den italienske Kunst blev efterhaanden ogsaa kendt udenfor Italien. Mange fremmede Malere søgte til Florens eller Rom for at lære af Mestrene (Albrecht Dürer, sign. Fig. 65), Rigmænd og Fyrster bestilte Portræter (Fig. 70 og 72) hos italienske Kunstnere, og enkelte af disse (f. Eks. Lionardo da Vinci, der døde i Frankrig) lykkedes det en og anden Fyrste at lokke bort fra Italien. Saaledes spredtes noget af Renaissancens Aand ud over Syd- og Mellemeuropa, men uden dog noget Sted at virke tilnærmelsesvis saa kraftigt som i Italien.

De forfærdelige Krige der, tildels fremkaldt af religiøs Fanatisme, hærgede saa at sige hele det kristne Evropa,

Fig. 57. Apollo og Dafne. Af Bernini. 17. Aarh.

snart som Borgerkrig mellem Partier i samme Folk, snart som Krige mellem Nationer, i sidste Halvdel af 16. og i det 17. Aarhundrede, standsede eller lammede den Udvikling i Retning af Menneskelighed, hvortil de store Opdagelser, Humanismen og Renaissancen havde skabt Forudsætningerne. I enkelte Lande, som i Spanien der tærede paa gammel Velstand, blomstrede endnu i 17. Aarh. en rig, overvejende kirkelig Kunst (Murillo, Velasquez). I Holland hvor, efter Frihedskampen, borgerlig Velstand og Selvfølelse gav Kunst og Videnskab ret gode Kaar, skabtes en virkelig folkelig, væsenlig ukirkelig Kunst (Rembrandt, Frans Hals o. m. fl.). I de ligeledes rige spanske Nederlande en mere kirkelig eller aristokratisk Kunst (Rubens, Van Dyck). Efterhaanden som Enevælden trængte igennem, tog Kongerne Kunsten i deres Tjeneste til egen Forherligelse (Ludvig XIV) og blev for den omtrent hvad Kirken var i Middelalderen.

Fig. 58. Valfart til en undergørende Kilde. Maleri af den tyske Maler Albrecht Altdorfer, o. 1500.

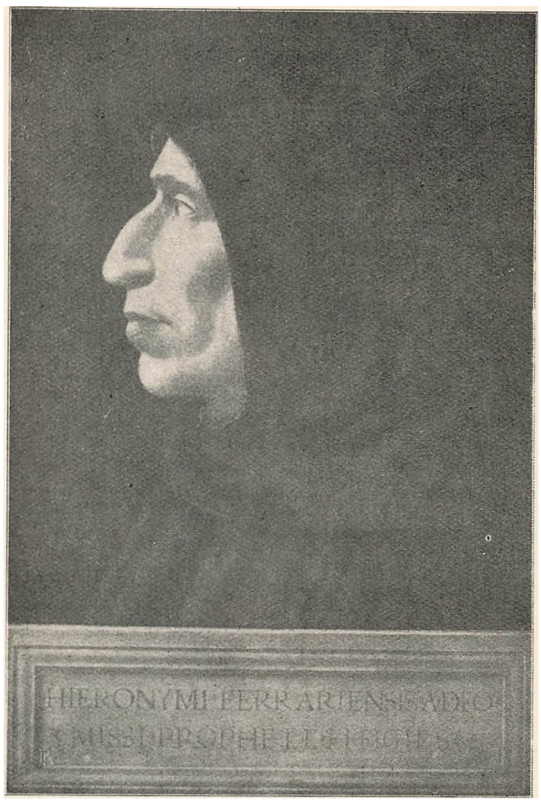

Fig. 59. Den italienske Munk Savonarola, der ved Aar 1500 ivrede mod Renaissance-Verdsligheden i Florens. Døde paa Baalet 1498.

Fig. 60. Tyske Bønder betaler Landgilde.

Fig. 61. Valfart til et undergørende Mariabillede.

Fig. 62. Tyske Borgere paa Værtshus, o. 1500.

Fig. 63. Mestersangeren Hans Sachs.

Fig. 64. En Munk, der læser og skriver i sin Celle. (1500).

Fig. 65. Tysk Landskab. Maleri af Albrecht Dürer, 16. Aarh.

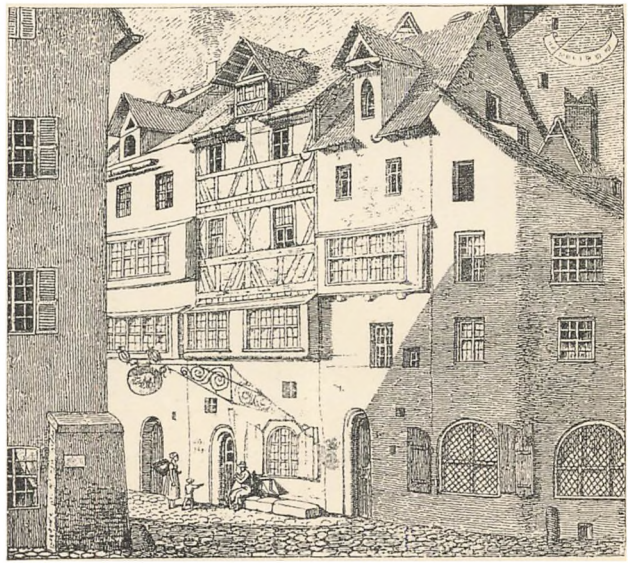

Fig. 66. Tysk Købstadhus o. 1500 (Hans Sachs's).

Fig. 67. Tyske Bønder o. 1500.

Fig. 68. Mestersanger og »Mærkerne«.

Fig. 69. Tysk Borgerpige o. 1500. (Maleri af Lucas Cranach).

Fig. 70. Kejser Karl V.
Malet af Tizian efter Kejserens Sejr over Protestanterne i Slaget ved Mühlberg 1547.
Kejseren er fremstillet i den Rustning han havde paa i Slaget og paa den Hest han red paa.

Fig 71. Kurfyrst Frederik (»den Vise«) af Sachsen.
Luthers Beskytter. Malet af Albrecht Dürer.

Fig. 72. Kurfyrst Johan Frederik (»den Højmodige«) af Sachsen.
Tabte Slaget ved Mühlberg.
Malet af Tizian, efter Karl V's Ønske, i 1548.

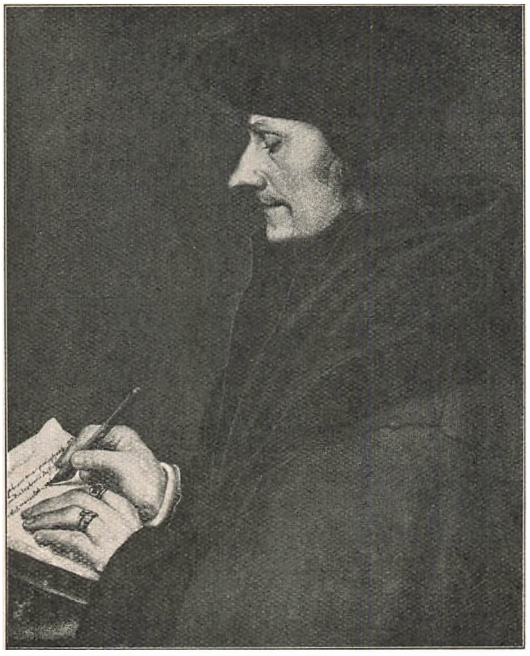

Fig. 73. Erasmus fra Rotterdam.
Malet af Holbein.

Fig. 74. Martin Luther.

Naar det varede saa længe, inden Opdagelses- og Renaissancetidens nye Tanker og nye Verdensanskuelse ret brød igennem og blev optagne af jævne Folk — det skete ikke før i 18. og 19. Aarh. — saa skyldes det al den Ulykke, Forraaelse og Fattigdom, som Religionskrigene i 16. og 17. Aarh. medførte. Det Frafald fra Romerkirken, der kaldes Reformationen, og som paa sine Steder til Dels fremkaldtes ved de nye Tanker, gav Anledning til forbitrede Kampe næsten overalt i Evropa undtagen i Sydevropa. Haardest gik Ødelæggelserne dog ud over Tyskland (den schmalkal-

Fig. 75. Scene fra det stockholmske Blodbad.
Til venstre henrettes en Biskop. Til højre kores de henrettedes Kroppe og Hoveder bort.
I Baggrunden: Sten Stures Grav aabnes.

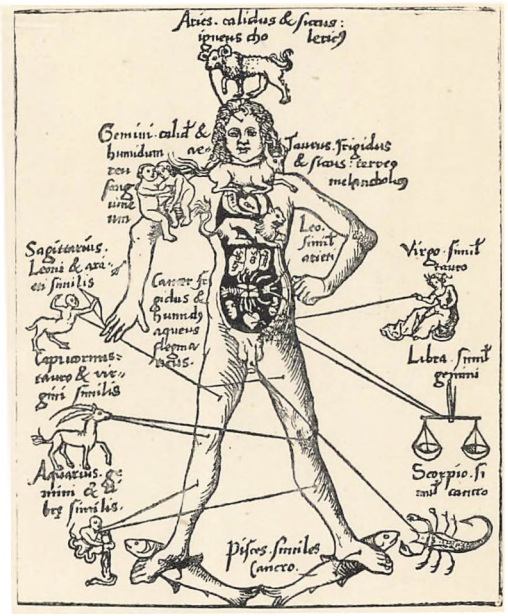

Fig. 76. Dyrekresens Tegn og disses Betydning for Menneskets Karakter. (Astrologiske Forestillinger i 16. Aarh.).

Fig. 77. Guldmagere og Sortekunsten. (16. Aarh.).

Fig. 78. En Lærd i sit Studerekammer.
(16. Aarh.)

diske Krig, 30 Aarskrigen). De lejede Hære bestod (med Undtagelse af den svenske) af alskens Pak, lovløse og hjemløse Banditter fra Alverdens Lande, der søgte Krigshaandværket mindre for at slaas — da det var livsfarligt — end for at plyndre, brænde og skænde — det gik ud over værgeløse Folk (Fig. 79, 80 og 85). Førerne, der selv ofte var raa og umenneskelige, kunde kun daarlig holde Styr paa dem, selv om de brugte de skrappeste Midler (Fig. 81). Krigen selv blev brutalere end den havde været før, og den fredelige Befolknings Sæder og Levevis forvildedes og forraaedes.

Før Religionskrigene havde der været Udsigt til, at den fejdelystne og hovmodige Stormandsklasse kunde have ændret Tænkemaade og Levevis og være gaaet over til fredelig Godsejer- og Embedsvirksomhed. Krudtets Brug havde væsenlig formindsket det kostbart rustede Adelsrytteris Værdi i Krig (og paa denne Værdi beroede oprindelig for en stor Del Adelens overmægtige Samfundsstilling), og de kontante Skatteindtægter som Kongerne fik, efterat Opdagelserne havde bragt rede Penge blandt Folk, satte disse i Stand til at skaffe sig kostbart Artilleri og

Fig. 79—81. Overfald paa Landevejen. En Landsby plyndres og brændes. Hængning. Scener fra 30 Aarskrigen.

Fig. 82. Vagabondpar. 17. Aarh. Konen synger og Manden spiller.

Fig. 83. Ignatius Loyola.

Fig. 84. Tysk Soldat fra 30 Aarskrigen.

Fig. 85. Plyndrende Soldater (fra 30 Aarskrigen).

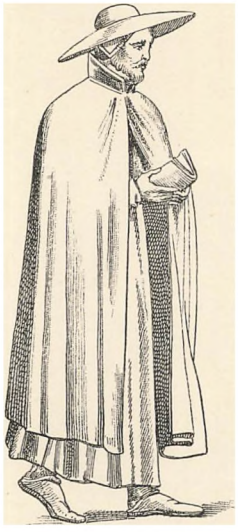

Fig. 86. Jesuit.

Fig. 87. Tyrk med to Fanger og et spiddet Barn (17. Aarh.).

hvervede Krigere, der gjorde dem stærkere end nogen enkelt af Stormændene og gav dem Midler til at kue oprørske Lyster hos dem. De middelalderlige Borge, der var byggede til Værn i Fejder langt mere end til Hygge og Bekvemmelighed i det daglige Liv, nedbrydes eller ombygges, og det fæstningsagtige ved dem forsvinder efterhaanden (slgn. Fig. 113—115), og saa vel de borgerlige Huses som Slottenes Indre udstyres med større Komfort og Pragt (slgn. Fig. 108, 111, 117). Men Religionskrigene standsede den begyndte fredeligere Udvikling. Overklassen blev for en stor Del draget med til personlig Deltagelse i Krigene. Enkelte vandt vel store Rigdomme derved (slgn. Fig. 115), men de fleste blev fattigere og navnlig mere uduelige til fredelig Syssel, end de havde været før, og i de undertrykte Klasser øgedes Fattigdommen. Vankundighed og Overtro vedblev at beherske Menneskene, maaske endda stærkere end før (slgn. Fig. 76 og 77), og de Mænd der, som Hugo Grotius, Galilei, Spinoza talte Menneskelighedens Sag, vandt kun ringe Ørenlyd i deres egen Tid.

I de fleste af Evropas Lande foregaar der i 17. Aarh. en Udvikling henimod en stærkere Kongemagt. I alle Samfundsklasser, undtagen i den herskende Stormandsklasse,

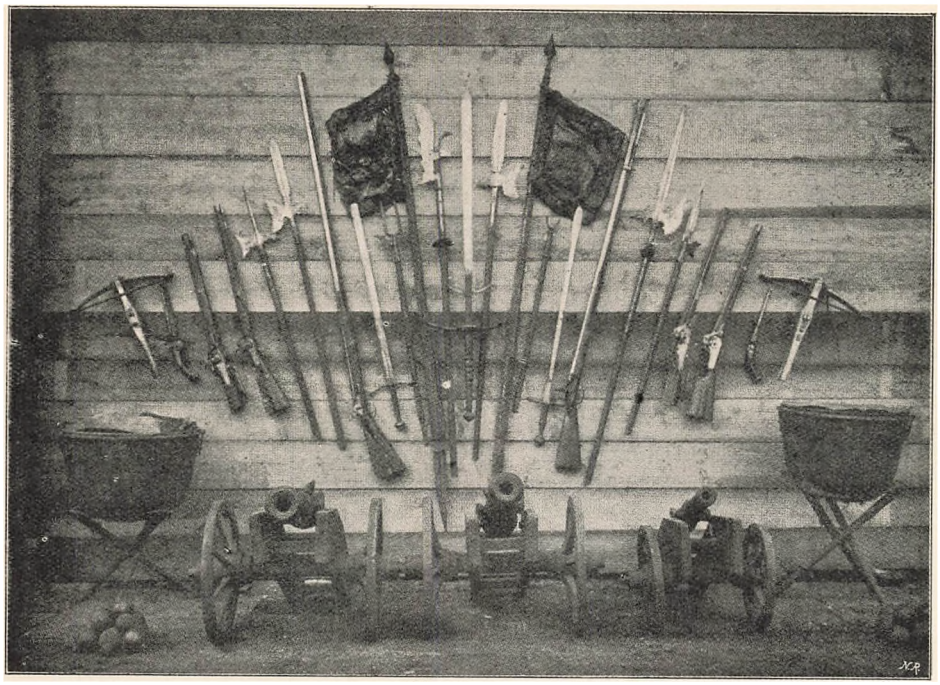

Fig. 88. Vaaben fra 30 Aarskrigen.

Fig. 89. Wallenstein.

Fig. 90. Axel Oxenstierna.

Fig. 91. Hæropstillingerne i Slaget ved Lutter am Barenberge.

Fig. 92. Gustav Adolf.

vokser Utilfredsheden over Uroen, Lovløsheden, Selvtægten, den stigende Nød, og næsten overalt ser man i den faatallige, rige, hovmodige, tøjlesløse Overklasse en unyttig Stand og en Hindring for bedre Samfundskaar. Og mange af dem, der ønskede større Orden og Fasthed, mente at kun en stærk Kongemagt kunde holde Selvtægt nede og værne Freden og Loven, noget hverken Bønder eller Borgere alene mægtede. Den største af alle det 17. Aarh.s Statsmænd, Richelieu (Fig. 128) lagde i Frankrig Grunden til Enevælden, og under Indflydelse fra Udviklingen i dette

Fig. 93. Lejrscene under 30 Aarskrigen.

Fig. 94. Hugo Grotius.

Fig. 95. Spinoza.

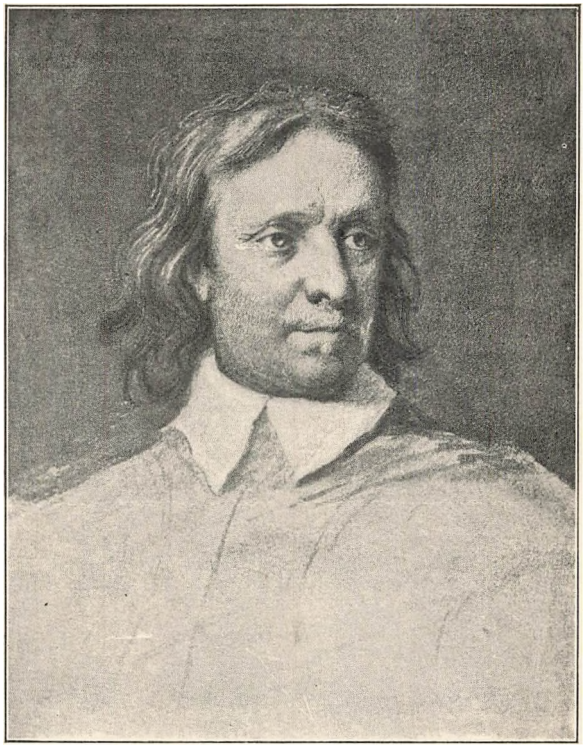

Fig. 96. Cromwell.

rige og mægtige Land gjorde en lignende Stræben sig gældende andetsteds. En Undtagelse danner særlig Republiken Holland, hvor borgerligt Selvstyre alene skabte Orden og Velstand med et blomstrende Næringsliv, og hvor Videnskaben havde adskilligt bedre Kaar end andetsteds (Spinoza). Den hollandske Kunst (Rembrandt o. fl., sign. Fig. 118—120) skildrer og forherliger med Forkærlighed Borgerskabet i Arbejde og i Fest og giver et tro Billede af Folkets Liv og Landets Natur.

Men i de Lande, hvor Enevælden i stærkere eller ringere Grad gennemførtes, og hvor der ogsaa efterhaanden skabtes noget større Orden, vedblev dog den gamle Stormandsklasse at bestaa og at besidde mange Særrettigheder paa Bøndernes og Borgernes Bekostning. Det Samfundsarbejde,

Fig. 97. Erkebiskop Laud.

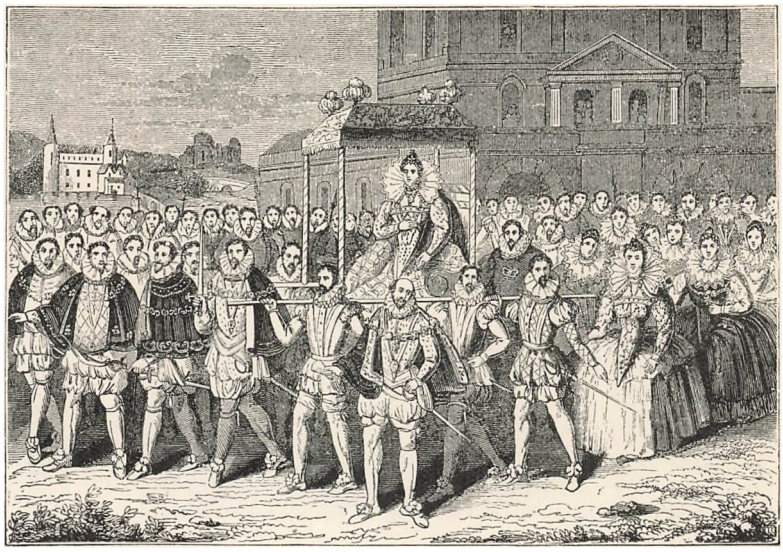

Fig 98. Dronning Elisabeth paa Rejse.

Fig. 99. Kætterbaal under Maria den Blodige.

Fig. 100. Marie Stuart.

Fig. 101. Henrettelse (med »Partering«) i Prag 1620.

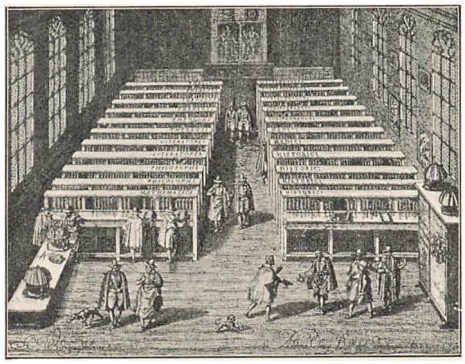

Fig. 102. Leydens Universitetsbibliotek.

Fig. 103. Henrettedes Hoveder udstilles (Prag).

Fig. 104. Dødsdømte stoppes i Sække eller Tønder for at druknes.

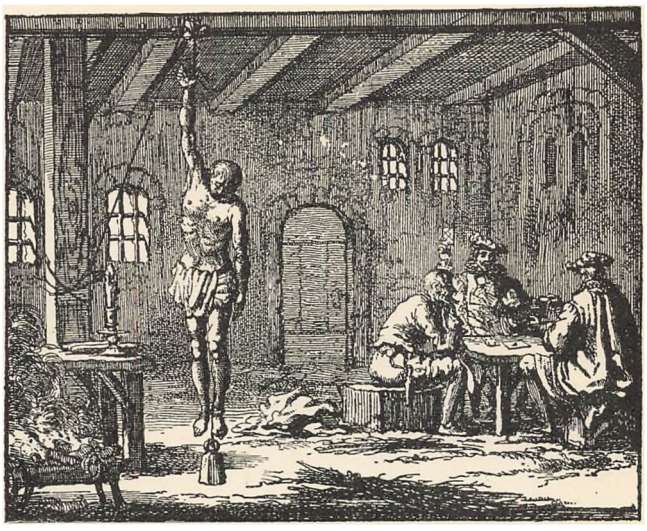

Fig. 105. Tortur. Bødlerne spiller Kort. (16. Aarh.)

hvorved den skulde have fortjent eller forsvaret sine Særrettigheder, var imidlertid ringe. Den betød ikke længer noget i Krig, og Enevoldskongerne var ofte lidet tilbøjelige til at benytte dens Hjælp i Styrelsen, skønt de vedblev at

Borgerskabet viste sin »honette Ambition« og sin Uselvstændighed ved efter ringe Evne langsomt at følge efter med Tilegnelse af Overklassens Moder (slgn. Fig. 117).

Næsten i hele Evropa er Udviklingen den samme, om

Fig. 106. Shakespeare.

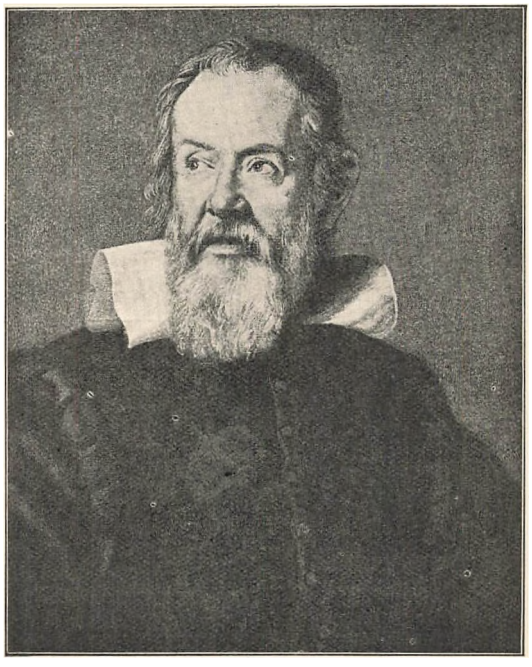

Fig. 107. Galilei.

holde Haanden over dens Standsprivilegier. Stormændene levede da som Godsejere og levede i Forhold til de »ringere« Stænders et overdaadigt og pragtfuldt Liv paa deres Slotte (slgn. Fig. 111, 112 og 116) ødslende Penge og Interesse paa barbariske Dragter og Smykker (Fig. 110 og 116), der næsten angiver Rang og Stand i samme Forhold som de gør den der bærer dem uskikket til nogetsomhelst Arbejde.

end naturligvis langsommere oppe mod Nord, hvor der ogsaa var mindre Rigdom, og hvor Livet i alle Samfundsklasser var raaere.

Med Kongemagtens Vækst bliver Hoffernes Indflydelse paa Overklassens Livsformer større. Flere og flere Adelsmænd drages til Kongernes Hoffer, ligesom for der i Nydelsen af Kongernes Naade (Titler, Rang, Hofstillinger,

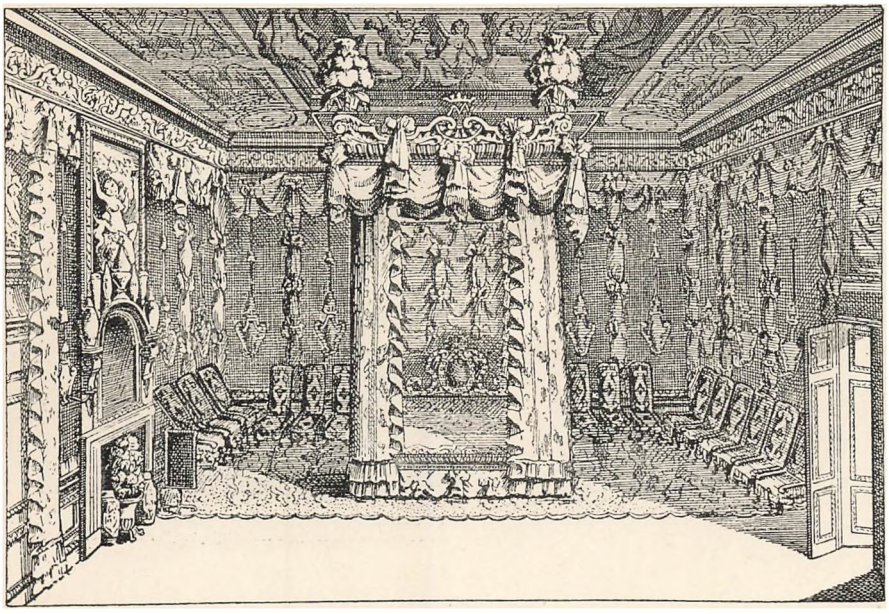

Fig. 108. Sovekammer fra Midten af 17. Aarh (Sovekamret brugtes til Modtagelsessalon).

Fig. 109. Dragter fra o. 1600.

Gaver) at søge Erstatning for den Selvstændighed, de ikke længer kunde hævde. Kongerne indretter da ogsaa deres Hof med den størst mulige Pragt. Kongerne og deres Fadet Sted, hvorfra Hofmoder udgaar til Efterlignelse efter Evne i de andre Lande. Disse Hofmoder er saa barnlige eller barbariske, at man nu maa undres over, at voksne

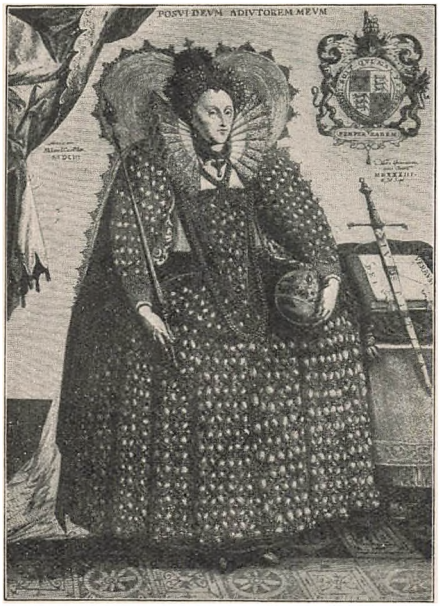

Fig. 110. Dronning Elisabeth af England.

Fig. 111. Maaltid. (Mærk Dragterne, Kaminen og Tapeterne). 17. Aarh.

milier skal fremtræde saa fornemt og ophøjet som muligt. Katolske og protestantiske Præster fremhæver atter og atter i deres Prædikener Kongemagtens guddommelige Oprindelse og Væsen, saaledes at det er Synd mod Gud at sætte sig op imod Kongen (og Øvrigheden). Digtere, Kunstnere og Filosoffer gør hvad de kan i samme Retning (slgn. Fig. 125). O. 1600 er Spanien, den Gang endnu et rigt Land, Mennesker, endda med den mest samvittighedsfulde Iver, har kunnet følge dem. De umulige Klædedragter er endda det mindst forbavsende. Mest paafaldende er vel de talrige Hofdverge og Hofnarre, der blev malede af Tidens største Kunstnere (slgn. Fig. 127), og hvis Opgave det var ved frivillig eller ufrivillig Komik eller Særhed at tilfredsstille den barnlige Fornøjelsestrang, som det ørkes-

Fig. 112. Dans i en dansk Herregaardsstue o. 1630.

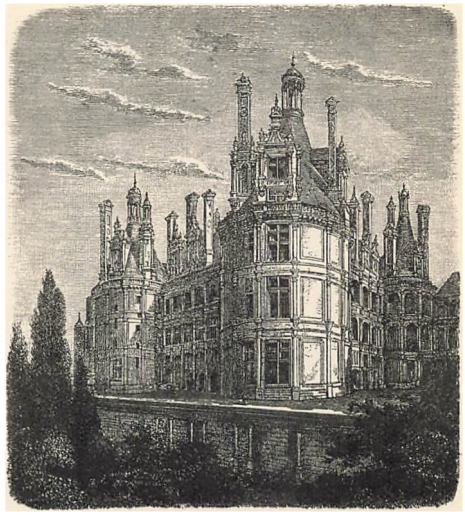

Fig. 113. Slottet Chambord i Frankrig. Bygget i 16. Aarh. Det middelalderlige Fæstningspræg er ikke helt opgivet.

Fig. 114. Vallø. Opført af Peder Oxes Enke.

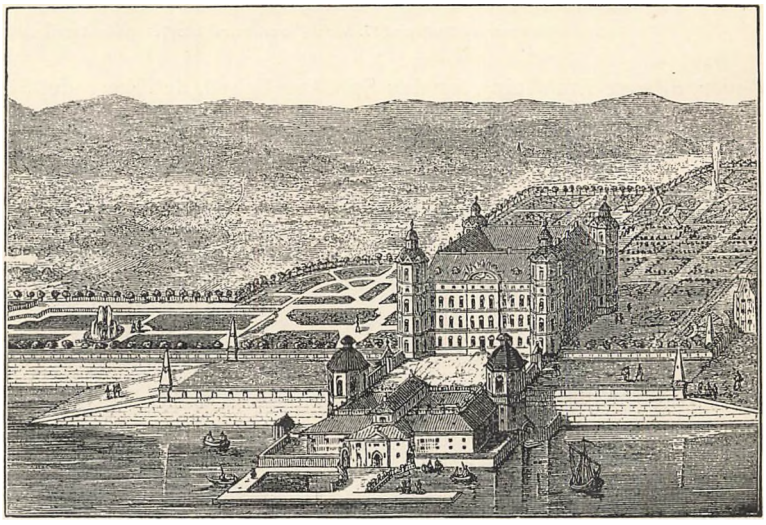

Fig. 115. Skokloster, opført af Karl Gustav Vrangel (General i Trediveaarskrigen).

løse og oftest haabløst kedsommelige Hofliv maatte fremkalde.

I 2. Halvdel af 17. Aarh. forædles dog Hoflivet meget og derved efterhaanden ogsaa Stormandsklassens Liv. Dette beror for en stor Del paa, at det nu bliver det franske Hof med dets dygtige Kongeslægt støttet af forstandige Statsmænd, der kommer til at føre an. Richelieu, Colbert og Ludvig XIV bidrog hver paa sin Maade til at gøre det af Naturen saa rige Frankrig til Evropas bedst ordnede og styrede Land, der baade i Fred og i Krig var alle andre Lande overlegent. Ganske vist drives her den kongelige Selvfølelse saa højt op som maaske intet andet Sted, og ganske vist opretholdes den aristokratiske Samfundsordning med en privilegeret, næsten skattefri verdslig og kirkelig Overklasse, og de Skatter, Borgere og Bønder var næsten ene om at betale, bruges for en stor Del til Hoffets Luksus og til de Krige, der ofte fremkaldes ved Kongens forfængelige Magtlyst ligesaa meget som af Hensyn til Landets og Folkets formentlige Tarv, men trods alle Mangler, trods al gammel Fordom er den franske Regering langt bedre, langt mere samfundsgavnlig end i tidligere Tid og længe forud for de andre Landes.

Hoffets og Overklassens Liv forædles ved Interesse for den Digtning og Kunst, der skabes af en Mængde fremragende Mænd og enkelte Kvinder. Den Gang, da kun meget faa Mennesker købte Bøger eller Kunstværker, kunde Digtere og Kunstnere ikke tjene det nødvendige ved hvad Salg af deres Værker kunde indbringe; de understøttedes da af rige Stormænd, først og fremmest af Kongen, der fandt det baade fornøjeligt og nyttigt for sin Værdighed og Berømmelse at knytte ogsaa borgerlige Talenter til sig, der i underdanig Taknemlighed stillede deres Kunst i hans Forherligelses Tjeneste.

Den overmenneskelige Storhedsfølelse, som Ludvig XIV's

Væsen var gennemtrængt af, krævede andre Omgivelser end dem, de franske Konger hidtil havde haft. I det vældige Slot Versailles og i den prægtige Park, der var næsten lige saa kostbar at anlægge som Slottet at bygge, skabtes efterhaanden de Rammer om Kongens og hans Hofs Liv, som ansaas for nødvendige. I de store Pragtsale (Spejlgalleriet, Fig. 185, er 250 Fod langt) var der Plads til den Mængde Mennesker — det fyrstelige, gejstlige og adelige Aristokrati, Digtere, Kunstnere, Militære, Tjenerskab — som Kongen ønskede at se om sig. Omkring Slottet rejste sig en hel By af Stormandspaladser og Forretningsbygninger, en By, der efterhaanden fik en Befolkning paa henved 100,000 Mennesker, Kongens By, der levede og aandede for ham og saa at sige af hans Naade. En saadan haandgribelig Legemliggørelse af en enkelt Mands Magtfylde og Højhedsfølelse har neppe noget Sidestykke i Evropas Historie.

Rundt omkring i Evropas Lande, selv i de ringeste tyske Smaafyrstedømmer, søgte Fyrsterne efter Evne og over Evne at efterligne det franske Kongedømmes Pragt. Overalt knugedes Bønder og Borgere af tunge Skatter, der mest brugtes til Hoffernes Luksus. Fyrstefamilierne og Aristokratiet levede paa de »ringere« Stænders Bekostning. Enevælden bragte vel efterhaanden noget større Orden og Ro, men dette Gode var dyrt købt for Folkets store Mængde. Største Parten af de herskende og nydende levede et ørkesløst Liv i kostbare og oftest kedsommelige Nydelser. Den Aandsdannelse, der gjorde det franske Hof- og Selskabsliv taaleligt eller endog tiltrækkende, manglede de fleste andre Steder, hvor ubehersket Fraadseri og Drukkenskab var den hyppigste Form for selskabelig Livsnydelse. Under disse Forhold vedblev Brutalitet og Ufølsomhed overfor Undergivne at holde sig hos Overklassen.

Naar Regeringerne interesserede sig for Befolkningens Næ-

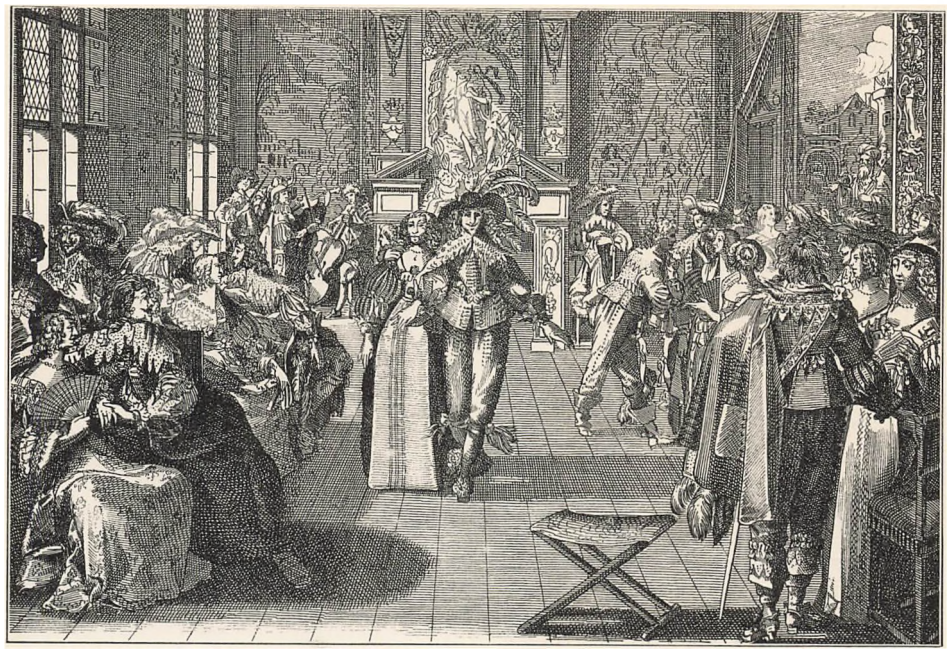

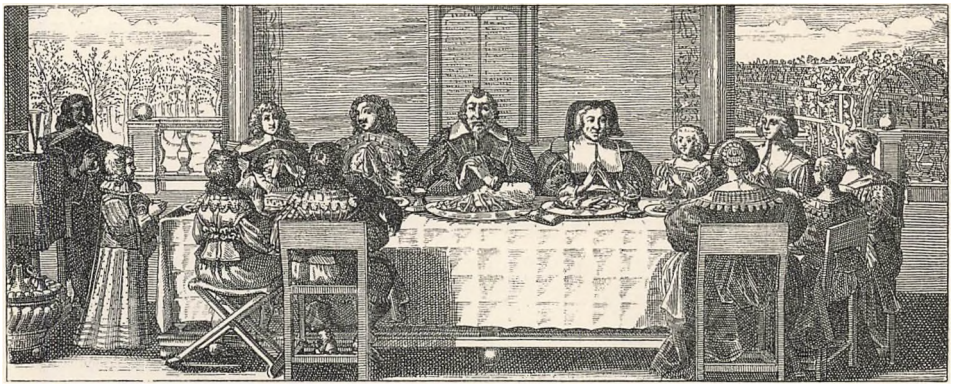

Fig. 116—118. Bal paa Ludvig XIII's Tid. — Maaltid hos en Borgerfamilie paa Richelieus Tid. — »Regent«billede af Frans Hals.

ringsliv, især Industri og Handel (Merkantilismen), og ofte brugte betydelige Pengesummer til deres Fremme, var det ingenlunde blot for Befolkningens Skyld, men nok saa meget for, naar Næringslivet blomstrede, at kunne udskrive større Skatter, ikke til Løsning af humane og sociale Opgaver, men til Hofluksus og til at underholde den størst mulige Hær. Thi Evropa vedblev i 17. og 18. Aarh. at hærges af Krige, der vel nok til Dels skyldtes hver enkelt Stats Handels- og Toldpolitik, men dog ofte Fyrsternes egen Erobrelyst og Magtbegær. Det var langt fra, at Fyrsterne søgte at undskylde eller retfærdiggøre sig, naar de ved langvarige, heldige eller uheldige Krige havde bragt Nød over deres Folk. De havde eller viste den bedste Samvittighed, hvordan det end gik, lod Sejrs-, Freds- eller Mindemedailler præge til egen Forherligelse (Fig. 136), holdt Fester selv og opfordrede Undersaatterne til det samme. Og var det en Fredsslutning, der skulde fejres, var disse ogsaa oftest villige nok dertil, saa glade over at Ulykkerne hørte op, at de glemte, hvorfor og fra hvem de var komne over dem (Fig. 150 og 152).

Fig. 119. Bondebryllup i Holland. Maleri af Brueghel (16. Aarh.).

Livet vedblev i alle Samfundsklasser at være utrygt, og Dannelse og Oplysning, som Regeringerne intet gjorde for at udbrede i Befolkningen, fandtes kun hos meget faa. Overtro og Sløvhed var derfor almindelig. Der var ingen bevidst og maalsikker Stræben efter at forbedre Livskaarene, selv hvor dette havde kunnet ske uden Regeringernes Medvirken. Saaledes vedblev Boligerne baade paa Landet og i Byerne at være usunde. Urenlighed og Mangel paa Lys og Luft fremkaldte atter og atter hærgende smitsomme Sygdomme, som Folk stod værgeløse overfor. Regeringerne gjorde meget lidt for at fremme Befolkningens Velvære (slgn. dog f. Eks. Invalidegaarden i Paris Fig. 174). Skole- og Fattigvæsen, Omsorg for Syge og forældreløse Børn havde kun ringe Støtte ovenfra. Private Folks Virksomhed kunde hist og her udrette noget (Vajsenhuset i Halle, Fig. 146), men det forslog ikke. Saa længe de privilegerede Klasser levede hensynsløst paa deres Privilegier, og saa længe Borgere og Bønder levede i sløv Vankundighed og hverken havde Viden eller Villie til at kræve lige Ret, blev det ikke væsenlig bedre, om end Overklassens Samfundsfølelse udvikles noget i Tidens Løb.

Fig. 120. Maleri af Rembrandt.

Denne Udvikling af Overklassens Samfundsfølelse hænger sammen med de fredeligere Livskaar. Vel

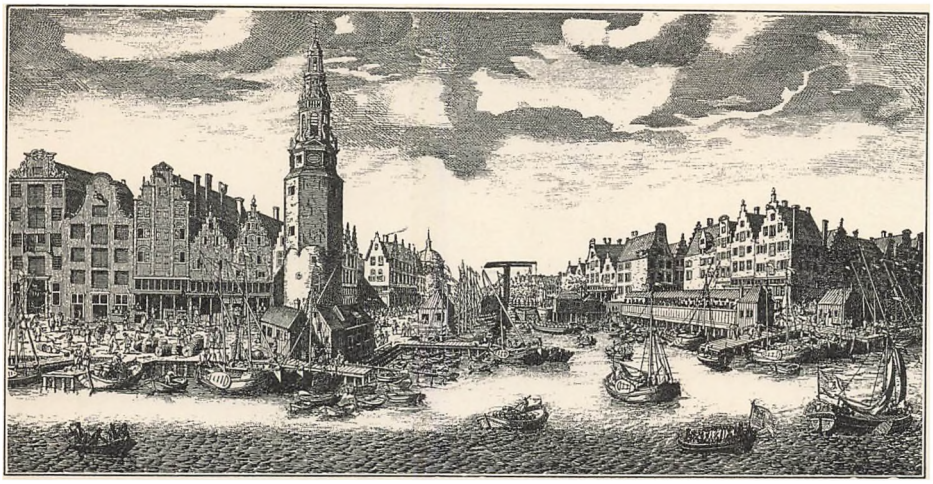

Fig. 121. Amsterdams Havn i 17. Aarh.

Fig. 122. Vilhelm af Oranien.

hærgedes Evropa ogsaa i 18. Aarh. af forfærdelige Krige, fremkaldte af Fyrsteluner og samvittighedsløs Kabinetspolitik, men disse Krige føres mere og mere med professionelle Soldater. Stormændenes personlige Deltagelse i dem er ikke stor. De lever overvejende i ørkesløs Lediggang; de gør ringe Nytte, men de gør til Gengæld mindre ligefrem Skade, uden forsaavidt som den herskende Samfundsorden, de skylder deres Privilegier, hæmmer Samfundets gavnlige Udvikling.

Det ørkesløse Liv førte med sig, at man lagde mere Vind paa at indrette Livet indendørs mere bekvemt end tidligere, samtidig med at man vedblev at interessere sig for en barbarisk Pynt, hvis Enkeltheder (Paryk, Kniplinger, Klædningsstykker, Smykker, Pudder, Sminke) idelig vekslede efter en udspekuleret barnagtig Smags Paafund (sign. Tatovering o. l. hos vilde Folk). De store, kolde Sale, som Ludvig XIV elskede netop for deres storladne Pragts Skyld, og som egnede sig til store Fester og Repræsentationer, var højst ubekvemme for smaa fortrolige Kredses selskabelige Underholdning. Man foretrak jævnt store, hyggelige Værelser med magelige polstrede Lænestole og Sofaer. Den stive, storladne Pragt, som i Ludvig XIV's Tid havde præget Møbler (sign. Fig. 134) og Salenes Udsmykning (sign. Fig. 116 og 163) falder ikke længer i de herskende Klassers Smag. En ny »Stil« (Ludvig XV's Stil), Rokokostilen) bryder frem og præger Alt indendørs (Fig. 171, 197 og 199). Man hygger sig bedre end tidligere; der kommer noget kælent og blødagtigt over Livet, noget der efterhaanden ogsaa vænner Aristokratiet til at handle mindre haardhændet mod de Undergivne, uden at dog Hævdelsen af Standsprivilegierne — der er Betingelsen for det komfortable Driverliv — derfor slappes, og uden at Forstaaelsen af Privilegiernes Uretfærdighed eller af Bøndernes Lidelser bliver levende hos de Adelsmænd, der oftest lever i Paris eller Versailles, langt borte fra deres Godser, som de kun besøger i Jagttiden. Man hæger om sit eget Velvære og fordriver Tiden med at udspekulere allehaande Kunstlerier, der viser sig f. Eks. i Møblernes Form; det svajede og snørklede tilstræbes mere og mere paa Bekostning af det hensigtsmæssige og bekvemme; en Stol, en Sofa bliver jo finere jo mere dens Former strider mod Materialets Natur. Dragterne vedbliver for Kvindernes Vedkommende at være barbariske, medens Mændene efterhaanden faar Sans for det hensigtsmæssige.

Fig. 123. Skolemester. (Af Gerard Dou, 17. Aarh.).

I det 18. Aarhundredes anden Halvdel spores betydelige Forandringer i Stemninger og Meninger baade i de uprivilegerede og i de privilegerede Stænder. Byernes Borgerskab, især i Frankrig, arbejdede sig efterhaanden op til større Velstand og derved til en kraftigere Selvfølelse. Fra Borgerstanden udgik de fleste Videnskabsmænd, Digtere, Embedsmænd, og mange af dem harmedes over, at den største Del af Befolkningen, endog uden Tak og uden Anerkendelse, skulde arbejde og savne for at nogle faa ørkesløse Mennesker kunde nyde Livet, og over at Landets Regering paa saa mange Maader vanrøgtede sine Opgaver. Videnskabsmænd i alle Lande, særlig dog i England og Frankrig, havde alt længe, ja helt siden Renaissancens Dage kritiseret de Meninger om Regering, Stat og Kirke, som de herskende opretholdt og søgte deres Støtte i. Deres Skrifter var oftest altfor lærde til, at jævne Folk kunde forstaa dem, men netop i Frankrig, hvor det 17. Aarhundredes store Digtere havde udformet Modersmaalet saaledes, at det kunde udtrykke selv de vanske-

Fig. 124. En spansk Prins til Hest. 17. Aarh. Malet af Velasquez. Hofkunst. Drengen paa den unaturligt vældige Hest.

Fig. 125. Engelsk Hofkunst fra Elisabeths Tid. Til Højre sees de tre Gudinder Afrodite, Hera og Athene, der har kappedes om Skønhedsprisen (Paris' Dom). Til Venstre kommer Dronningen. Den grænseløse Smiger, som Kunstneren har ofret den hæslige og gammelagtige Dronning, faar sit Udtryk deri, at idet hun viser sig, vil de tre skønne Gudinder flygte, skrækslagne over, at Skønhedsprisen nu maa tilfalde den dejlige Dronning.

Fig. 126. Tysk Kejser i Kroningsdragt. 17. Aarh.

Fig. 127. En spansk Hofdværg. Af Velasquez.

Fig. 128. Richelieu.

Fig. 129. Colbert.

Fig. 130. Racine.

Fig. 131. Fransk Adelsmand (o. 1650).

Fig. 132. Boileau. (»Parnassets Lovgiver«, Litteraturens Overkritiker).

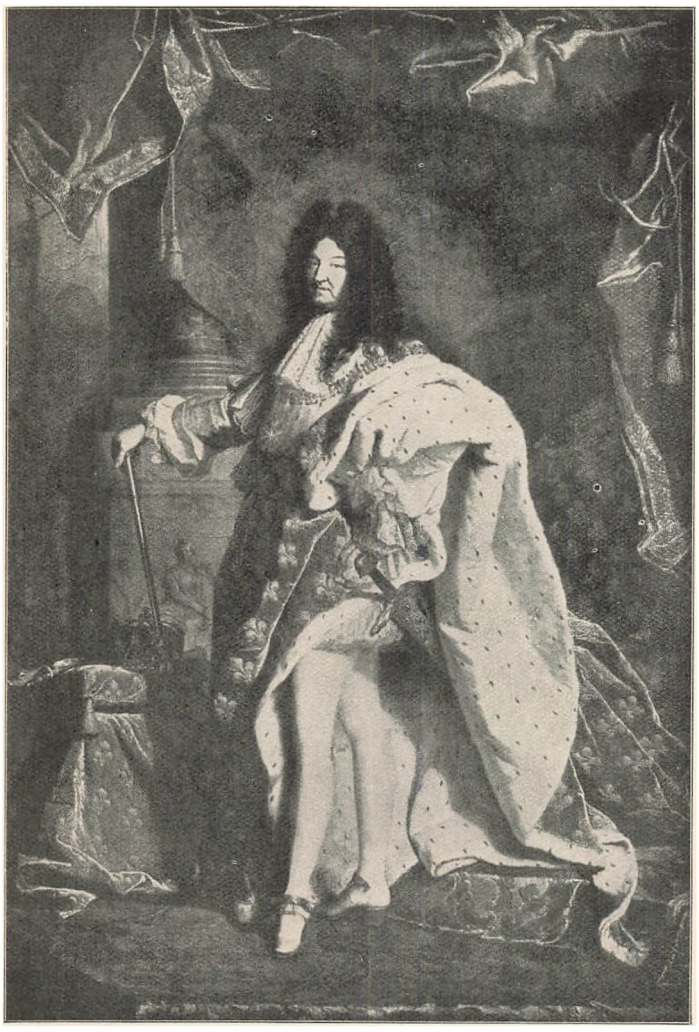

Fig. 133. Ludvig XIV i Kongeskrud.

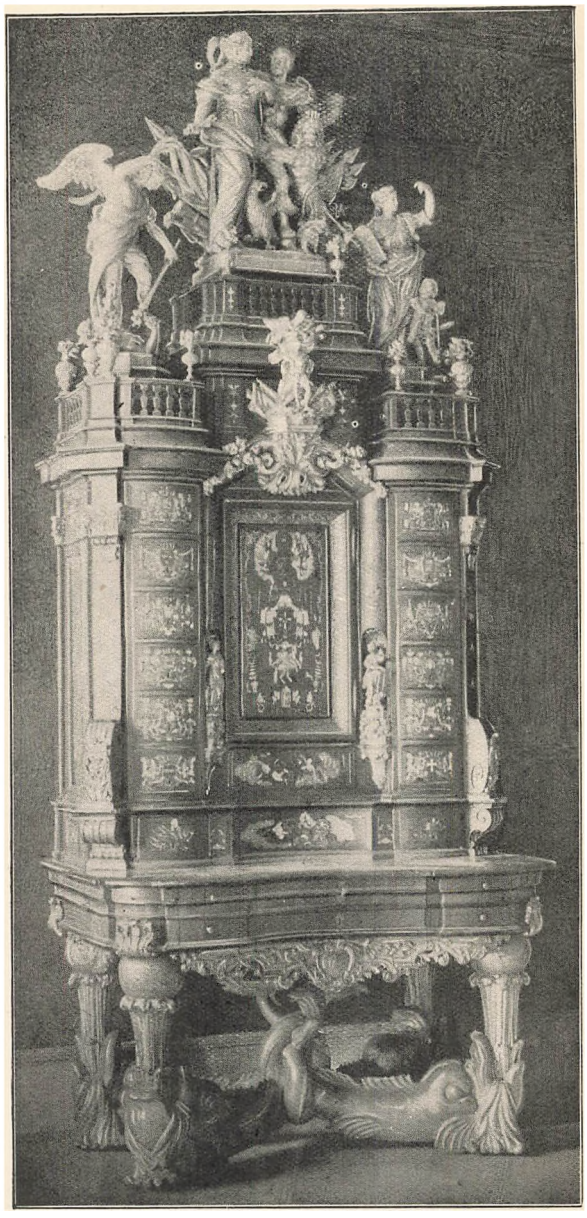

Fig. 134. Et Skab i »Barokstil« (o. 1700).

Fig. 135. Bærestol.

Fig. 136. Medaille (dansk) i Anledning af et Fyrsteforlig. 2 Hænder kryster hinanden i Skyerne, fra dem gaar to Palmegrene op gennem en Krone.

Fig. 137. Den kætterske Huguenot omvendes af den katolske Præst (ved Trusel med Galejerne eller med Hjul og Stejle eller Galge).

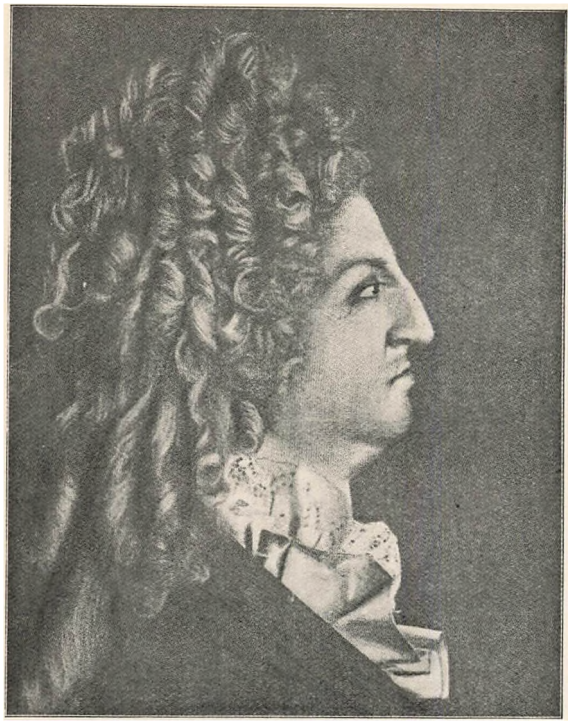

Fig. 138. Ludvig XIV som 70-aarig.

Fig. 139. Solkongen (Figur i en Hof-Ballet).

Fig. 140—41. Medaille over Ludvig XIV's Regeringstiltrædelse efter Mazarins Død. (Paa Forsiden: »Den allerkristeligste Konge Ludvig XIV«. Paa Bagsiden: »Orden og Lykke«.)

Fig 142. Molière.

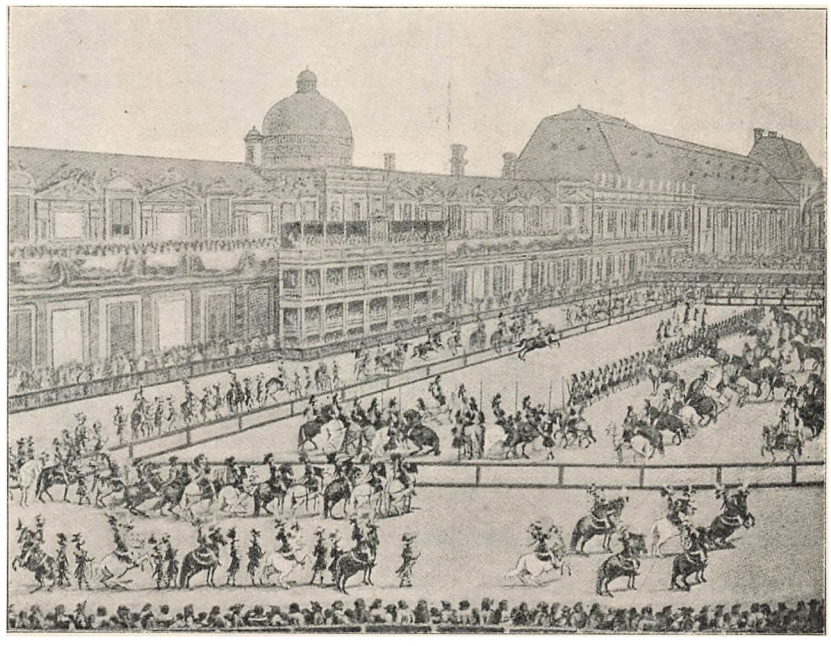

Fig. 143. Karussel i Tuilerie-Gaarden 1662. En Hofforlystelse i 17. og 18. Aarh., der traadte istedet for tidligere Tiders Turneringer (der jo atter var en Slags Erstatning for virkelig Krig). Man kledte sig som Riddere og red paa virkelige Heste. Det er denne Hofforlystelse, der i vore Dage er bleven til Mærkedskarussellen.

ligste og dybsindigste Ideer, som Tænkningen tumlede med, saa de blev almenforstaaelige, opstod i 18. Aarh. en i hele Evropa læst og beundret Litteratur, der med Viden og Vid kritiserede de herskende Samfundsforhold (Voltaire, Montesquieu, Rousseau), enten det nu var Kirkens overmægtige Aandstvang og Værn om Overklassens Forrettigheder eller

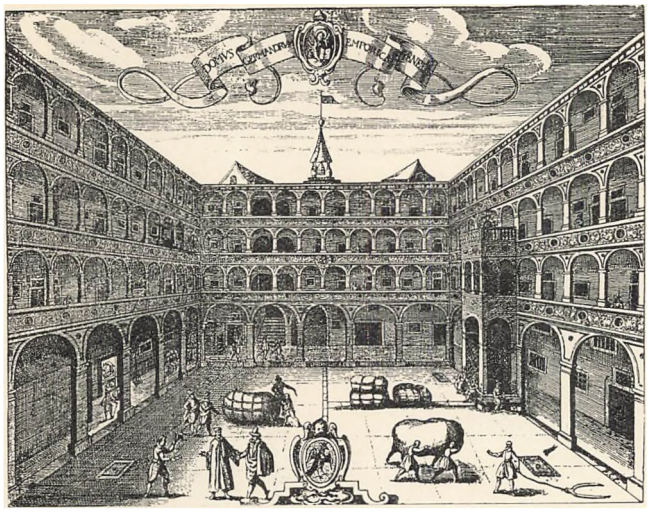

Fig. 144. Det indre af en venezianisk Købmandsgaard.

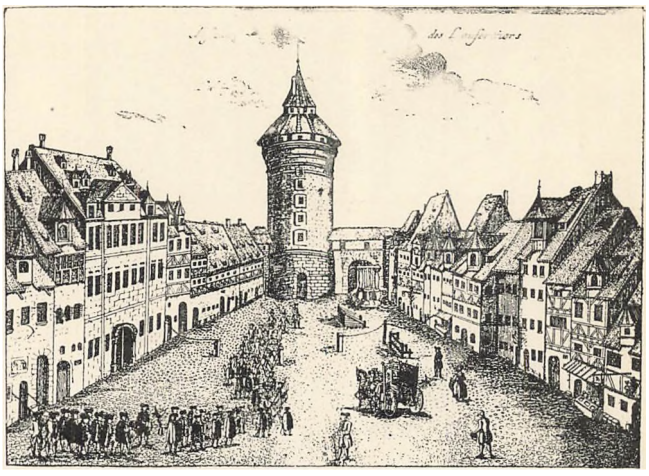

Fig. 145. Torv i en tysk By i 17 Aarh. Det middelalderlige Taarn staar endnu.

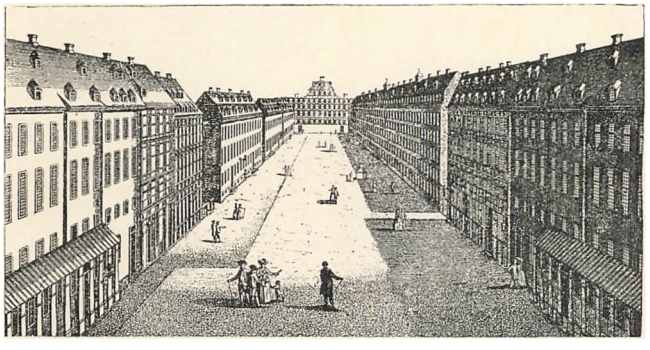

Fig. 146. Vajsenhuset i Halle. Gaarden. (Skoler, Bogtrykkerier, Boghandel o. m. a.).

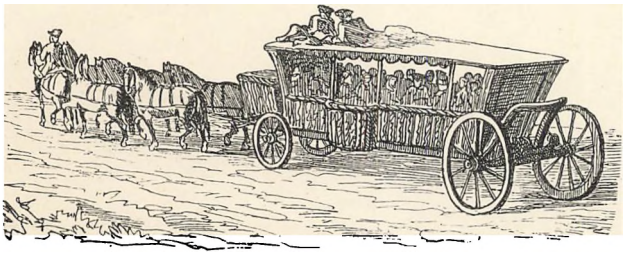

Fig. 147. Omnibus fra Paris til Versailles i 18. Aarh.

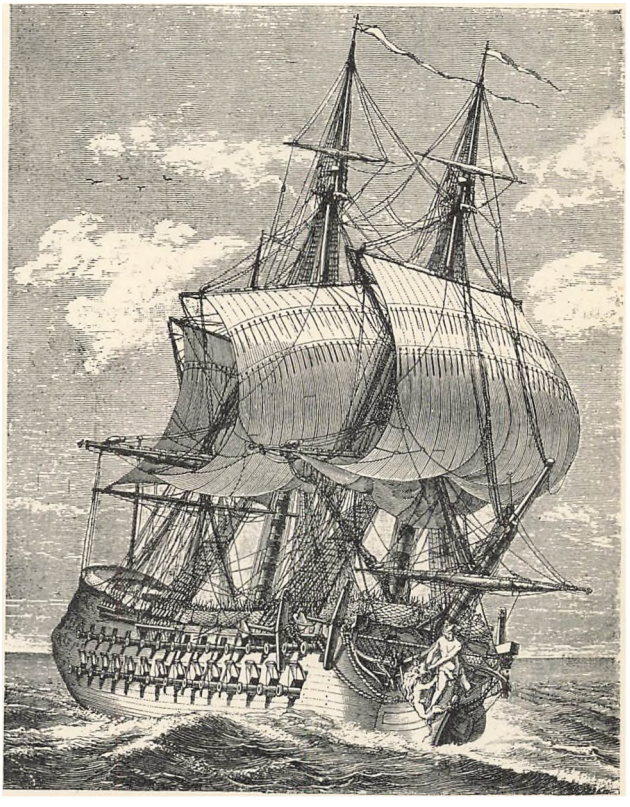

Fig. 148. Krigsskib fra 18. Aarh.

den enevældige Styrelses Tvang og Misgreb eller de herskendes forkunstlede, egenkærlige og ørkesløse Liv. De fleste af Digterne og Tænkerne udgik fra Borgerstanden; deres Ideer tilegnedes da ogsaa af mange af de dygtigste og rigeste Borgere, der i Dannelse og Velstand stod mindst ligesaa højt som de privilegerede Stænder og derfor saa meget mere harmedes over at Standsprivilegierne alene gav disse saa mange Fordele, som Indsigt og Flid ikke vilde have kunnet skaffe dem. Smaaborgerne og Bønderne var der ikke mange der for Alvor tænkte paa, og selv manglede de ganske Evne til at gøre sig gældende. Den Bevægelse i Sindene, som det 18. Aarhundredes franske Litteratur fremkaldte, holdt sig derfor indenfor de nogenlunde velstilledes Kreds, men her var den til Gengæld ogsaa meget stærk og undergravede efterhaanden baade Kongemagtens, Adelens og den højere Gejstligheds Stilling. Dette skete saa meget hurtigere, som denne Litteratur, og de Ideer den bar frem, netop i høj Grad paavirkede mange af de bedste blandt de privilege-

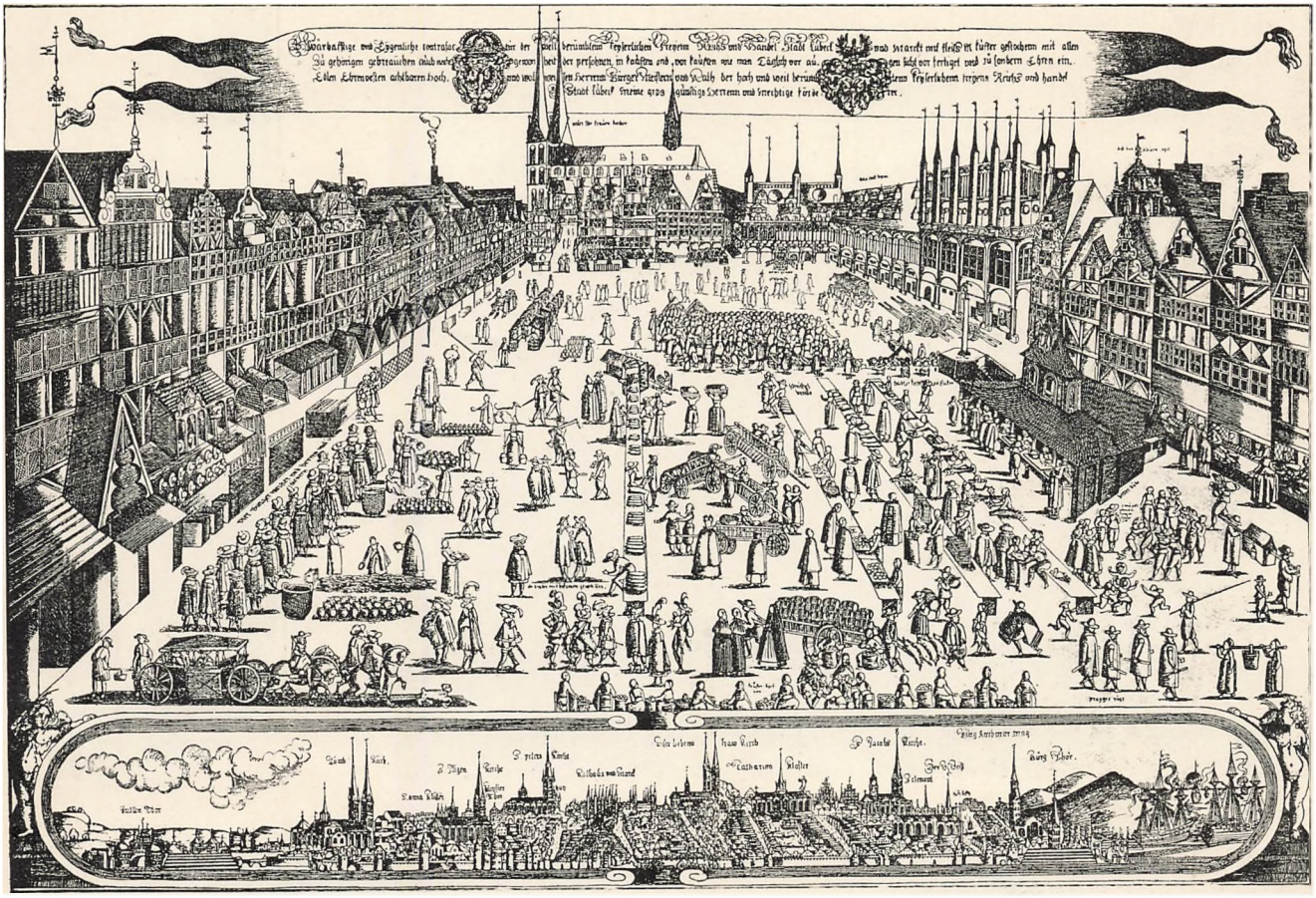

Fig. 149. Torvet i Lübeck o. 1700.

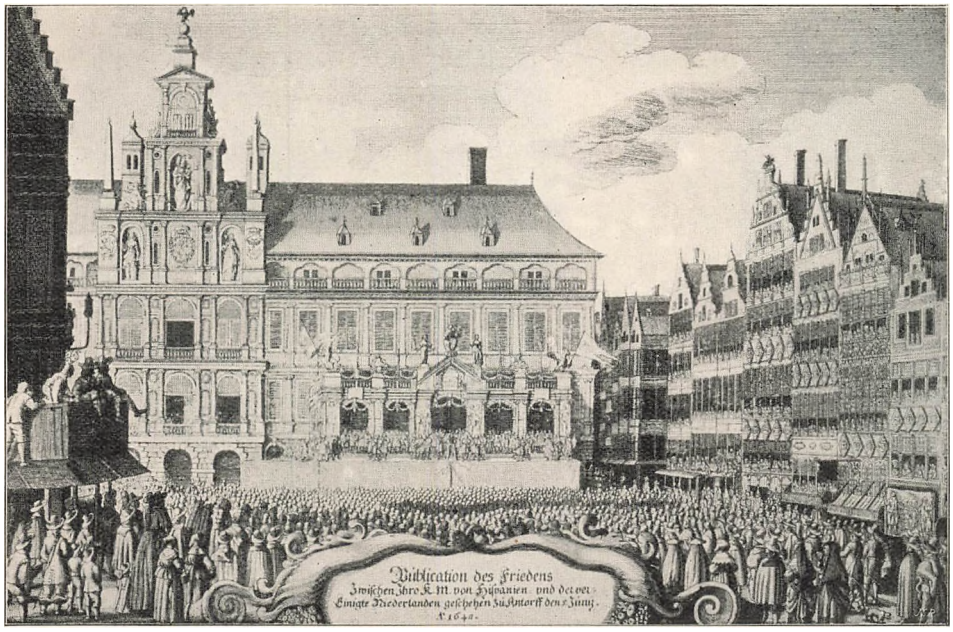

Fig. 150. Freden mellem Spanien og Nederlandene kundgøres i Byen Antorf, 1648.

Fig. 151. Den store Kurfyrste.

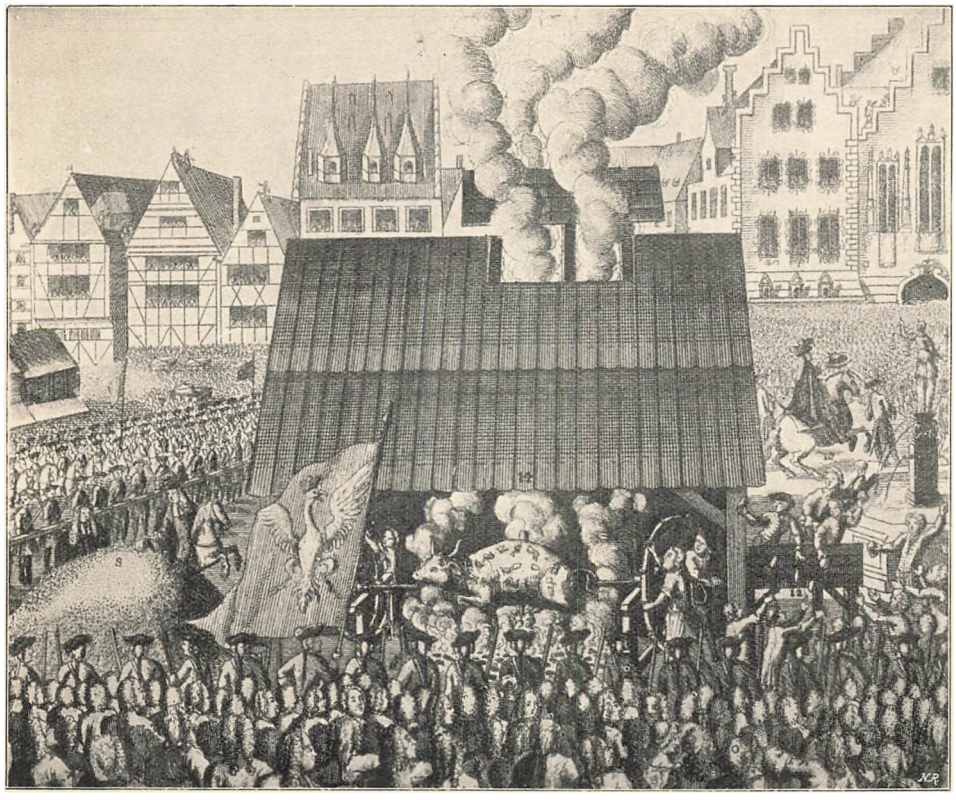

Fig. 152. En stegt Okse, som Regeringen giver Borgerskabet i Frankfurt til Fortæring i Anledning af en Fredsslutning

Fig. 153. William Pitt.

Fig. 154. Marlborough.

Fig. 155. Newton.

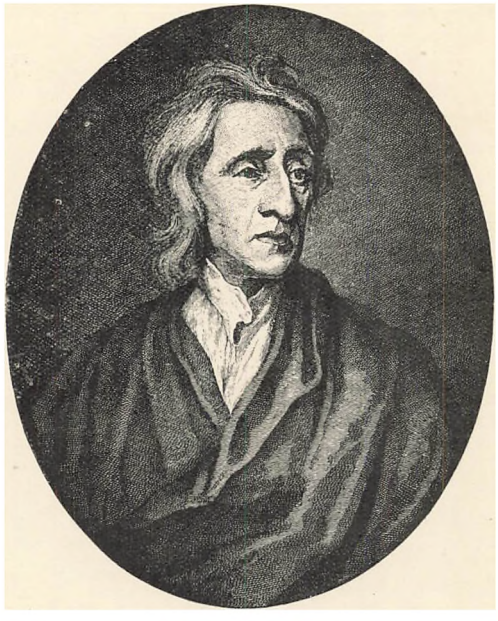

Fig. 156 Filosoffen Locke.

rede; de syntes, der var meget interessant i de nye videnskabelige Tanker og Opdagelser og meget berettiget i Kritiken over deres egen unyttige Magtstilling, som de derfor nu kun hævdede med en daarlig Samvittighed, slapt og usikkert.

Maaske var Rousseau den af de franske Forfattere, der paavirkede de fleste, fordi han angreb de daglige Livsvaner og søgte at vække Lyst og Trang til simplere og naturligere Livsformer. Især var der mange Kvinder der vaktes til Lede

Fig. 157. Fransk Abbed og Abbedisse i 18 Aarh.

Fig. 158. Fransk Prinsesse i Bryllupsdragt o. 1700.

Fig. 159. Spansk Dronning. 17. Aarh.

over de forkunstlede og opslidende Selskabsformer og til Sværmeri for den Natur, de neppe kendte og aldrig før havde interesseret sig for. Rousseau var ogsaa mere demokratisk end de andre Forfattere; han priste Bønderne, halvt medlidende med deres anstrængte, uænsede Arbejdsliv, halvt begejstret over deres sunde, ufordærvede Liv i og med Naturen. Det blev almindeligt mellem de Fornemme at have Landsteder, hvor de indrettede sig med en vis raffineret Simpelhed. Og samtidig med at dygtige og fordomsfri Statsmænd begyndte at undersøge de Skavanker, som Forfatterne havde peget paa, og søge Midler til at fjerne de værste Ulemper (den oplyste Enevælde, Fysiokraterne), blev det Mode blandt de ørkesløse saa at sige at lege Bønder, at kokettere med landlige Sysler. Ludvig XV, der altid kedede sig, indrettede i Versailles-Parken Hønsegaard, Dueslag, Kostald og Faaresti. Ludvig XVI lod anlægge en Køkkenhave lige ud for Slottet og syslede der med Gartneri. Dronning Marie Antoinette lod i Parken opføre et elegant landligt Hus i idylliske Omgivelser (Fig. 167) og smaa kokette Bønderhuse med et Mejeri (Fig. 168). Træværket i disse Bygninger bestod af omhyggeligt udsøgte, ormstukne Bjælker, og Stenene gav man et gammelt Udseende ved Hjælp af kemiske Væsker o. a. Lyden af en klaprende Vandmølle forhøjede det idylliske Indtryk. Versaillesparken forandredes; de lange, lige Alléer, hele den gamle Havearkitektur fra Ludvig XIV's Tid var ikke længer paa Moden. Tusinder af prægtige store og sjeldne Træer fældedes, og i Stedet for plantedes Buskads og idylliske Løvgange. Kunstige Klipper og Grotter anlagdes (Apollos Bad, Fig. 166).

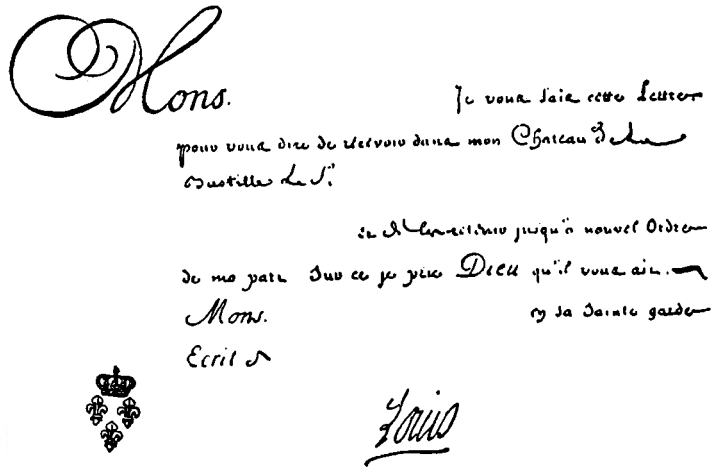

Fig. 160. »Lettre de cachet«, en kongelig Fængselsordre. (»Jeg (ɔ: Kongen) udsteder dette Brev til Dem (ɔ: Fæstningskommandanten) for at paalægge Dem at modtage og indsætte i min Borg Bastillen Hr. . . . . og beholde ham dér, indtil De derom faar anden Befaling af mig. Hvorefter jeg beder Gud have Dem i sin hellige Varetægt. Ludvig«.)

Samtidig med dette raffinerede Natursværmeri kom Interessen for visse Sider af den klassiske Oldtid paa Moden. I Versailles-Parken byggedes saaledes Amors Tempel, en aaben Rotunde med 12 korintiske Søjler af hvidt Marmor, der bærer en lav Kuppel i romersk Stil. Midt i Rotunden staar Amor, der danner sig en Bue af Herkules's Kølle (Fig. 165). De svajede Rokokomøbler maa vige Pladsen for Møbler med simplere Former (slgn. Fig. 197 med 198 og se Fig. 200). Hvad de fornemme Krese begreb af Antikens Væsen var kun meget lidt og meget tilfældigt; af det, de Lærde, der i 2. Halvdel af 18. Aarh. paany

Fig. 161. Versailles' Slotsgaard.

begyndte at fordybe sig i Oldtidens Kultur, bragte frem, tog man kun det, der passede ind i det elegante Driverlivs Former.

Saaledes som Livet nu formedes i Versailles, saaledes formedes det efter Evne overalt i Evropa. Og i alt dette lune, ubekymrede Velvære, der tilvejebragtes ved Bøndernes og Borgernes Penge og Slid, flød man hen i smægtende Kærlighed til Næsten og undte Alle det bedst mulige — men vel at mærke uden at tænke paa at opgive noget af sit eget og uden at kende det ringeste til de Arbejdendes Kaar.

Alligevel betød Aristokratiets Livsførelse i disse ny Former, trods al Uægthed og alt Skaberi, et Fremskridt fra tidligere Tiders haardhændede Brutalitet.

Mange trykkende Byrder begyndte at forskubbes, mange snærende Baand at slappes. Mange af de privilegerede lod staa til; i deres slappe, nydelsesrige Eksistens havde de ikke Energi nok til at gøre alvorlig Modstand mod den Bevægelse, som Forskere og Forfattere havde sat i Gang, og som Regeringerne selv til Dels fandt nyttig og rimelig. Tortur og andre Misligheder ved Retsplejen afskaffedes, vilkaarlige Fængslinger (f. Eks. ved lettres de cachet i Frankrig, Fig. 160) blev sjældnere, Censuren lempedes; enkelte Steder, som i Danmark, gennemførte Regeringen endog helt gennemgribende Landboreformer. Men skønt saaledes Livskaarene i flere Retninger blev noget bedre for de uprivilegerede baade i Frankrig og i flere andre Lande i Evropa, blev dog Utilfredsheden hos dem, der endnu hovedsagelig bar Byrderne, stadig større, især i Frankrig, hvor Borgerstanden ved Flid og Dygtighed havde arbejdet sig frem til forholdsvis Velstand og til

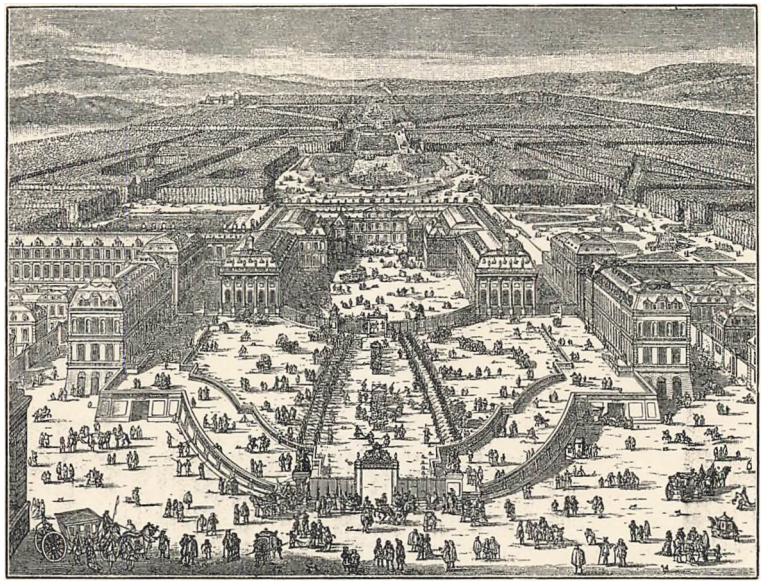

Fig. 162. Fugleperspektiv af Versailles' Slot og Park. Slot og Park kostede alene i Ludvig XIV's Tid o. 500 Millioner Francs. Façaden ud mod Parken (man kan paa Billedet skimte det flade Tag) er 1800 Fod lang; om dens Udseende kan skønnes af Fig. 164). Fig. 161 viser Slottet som det saa ud henimod Revolutionstiden og Fig. 162 en noget ældre Skikkelse.

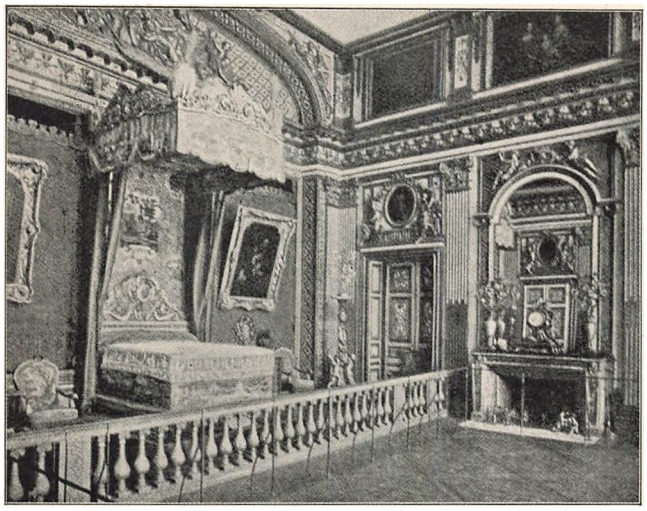

Fig. 163. Ludvig XIV's Sovekammer.

Fig. 164. L'orangerie.

Fig. 165. Amors Tempel.

Fig. 166. Apollos Bad.

Fig. 167. Marie Antoinettes Hus.

Fig. 168. Mejeriet.

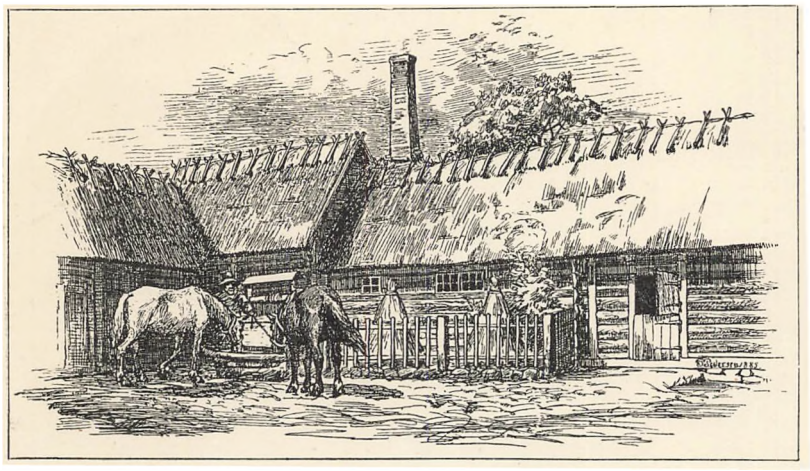

Fig. 169. Dansk Bondegaard i 17—18. Aarh.

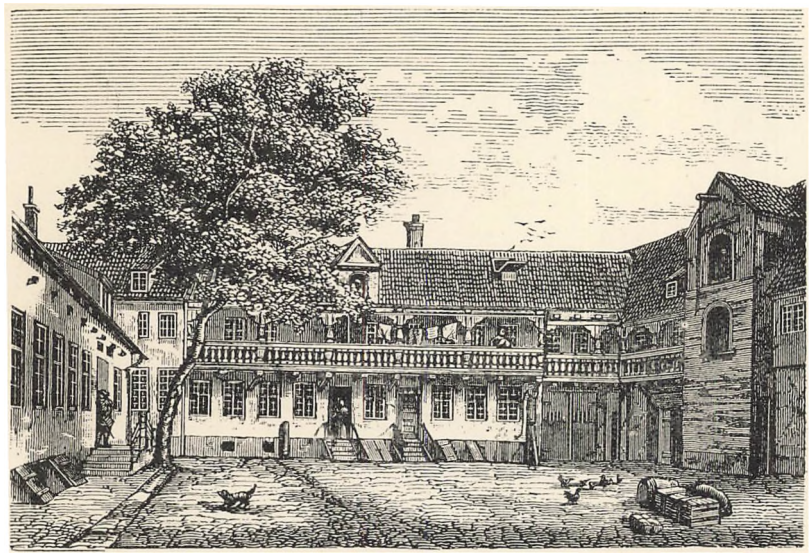

Fig. 170. Borgerligt Hus i København i 17. Aarh.

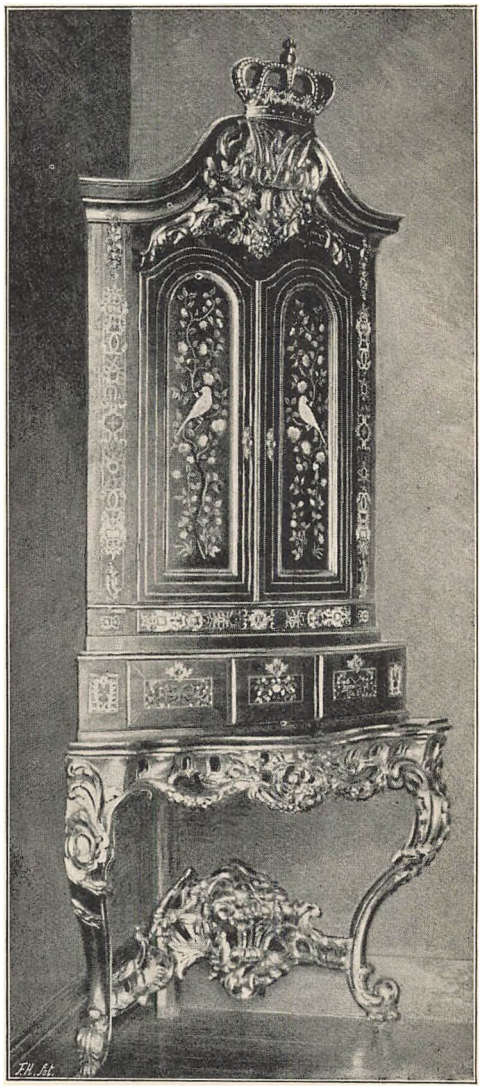

Fig. 171. Skab i Rokokostil. Frederiksborg.

Fig. 172. Medaille over Landmilitsens Oprettelse 1701. (»Med Guds Hjælp og paa Kongens Bud. Med den ene Haand dyrker han (Bonden) Jorden, med den anden værner han Landet«).

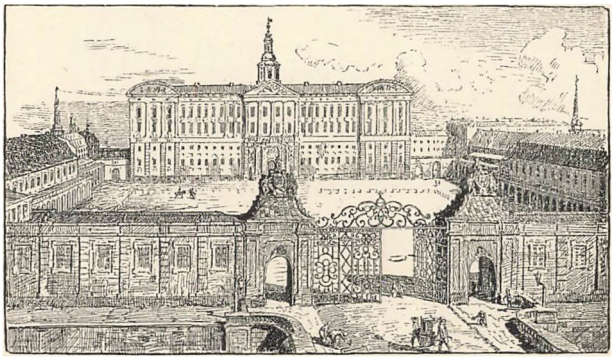

Fig. 173. Kristiansborg.

langt større Selvfølelse end andre Steder i Evropa. Fra den udgik, som omtalt, de fleste af Videnskabsmændene og Forfatterne (Voltaire); ogsaa mange af Embedsmændene tilhørte den, om end de rigest lønnede Embeder stadig forbeholdtes Standspersonerne, saaledes i Reglen Bispe- og Abbedstillingerne af hvilke mange indbragte Indehaverne

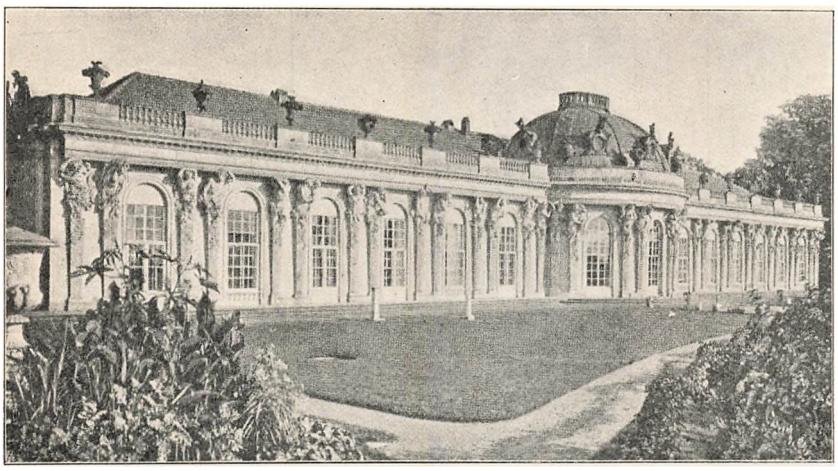

Fig. 174. Sans Souci, Frederik II's Slot.

Fig. 175. Frederik II.

Fig. 176. Joseph II.

Fig. 177. Sans Souci, med Terrasserne.

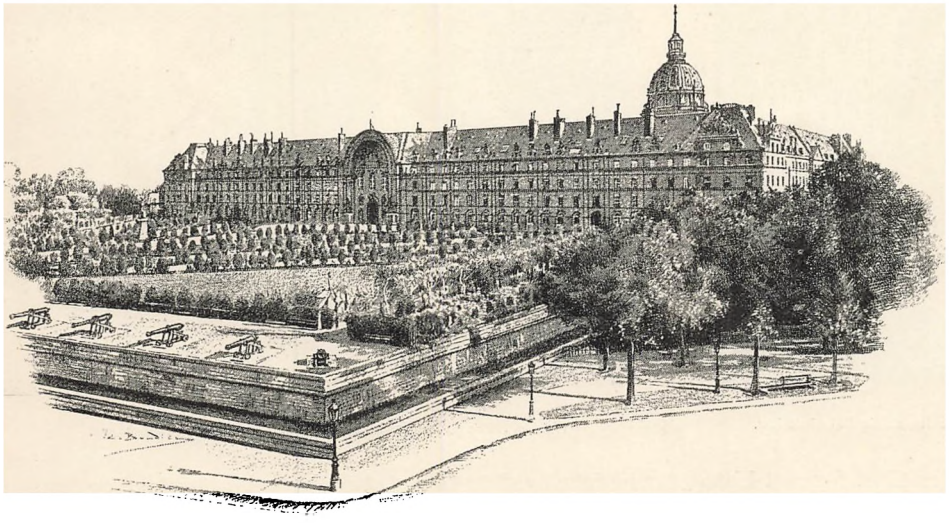

Fig. 178. Invalidegaarden i Paris.

Fig. 179. Soldat i den preussiske Kæmpegarde.

Fig. 180. Voltaire.

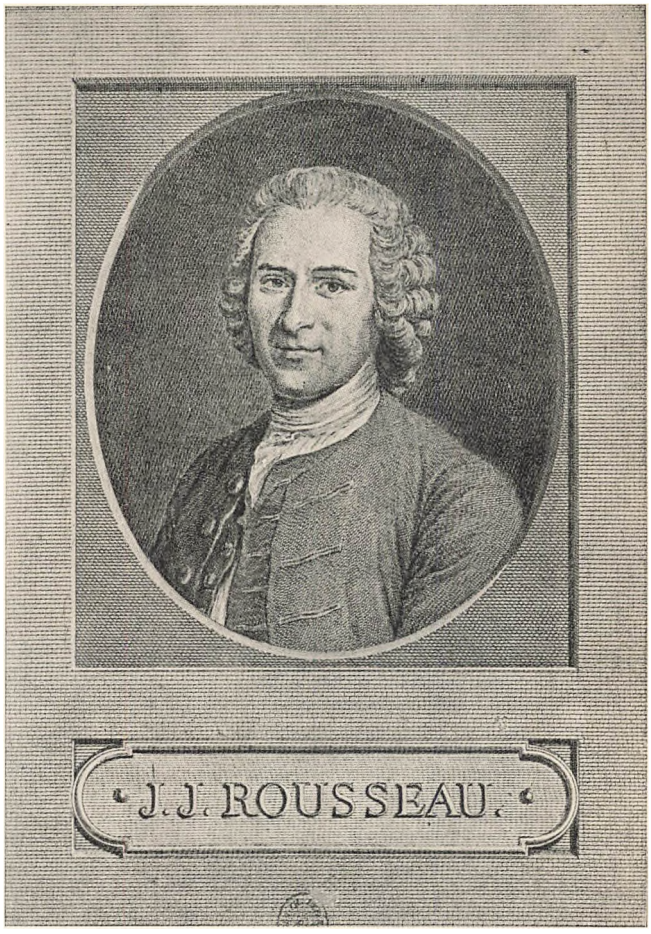

Fig. 181. Rousseau.

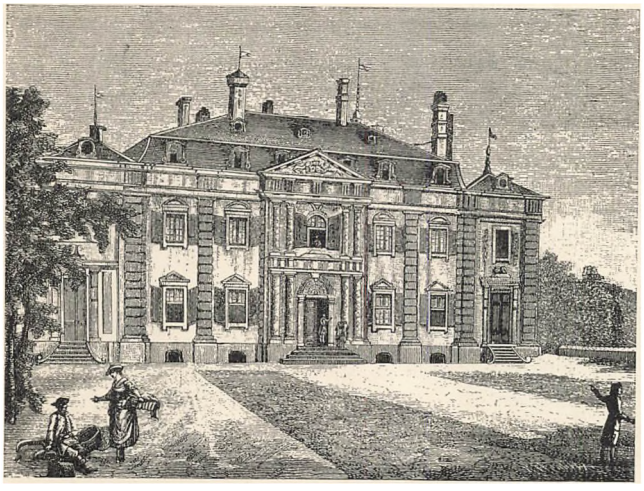

Fig. 182. Voltaires Slot Ferney, hvor han boede den sidste Del af sit Liv.

Fig. 183. Poppeløen (nær Paris), hvor Rousseau blev begravet.

vældige Aarsindtægter, der forbrugtes til et luxuøst Liv og ikke til humane Opgavers Løsning. Højgejstligheden blev efterhaanden, ligesom store Dele af det øvrige Aristokrati, paavirkede af de filosofiske Ideer som engelske og franske Tænkere gav Udtryk. Kun faa af Bisperne og Abbederne passede deres egenlige Gerning eller havde nogen personlig

Interesse for den Religion, de skulde tjene. Og den religiøse Ligegyldighed strakte sig endda langt ned i det lavere Præsteskab. Mange af de allerfrivoleste Forfattere i 18. Aarhundrede var Gejstlige.

Saaledes opløstes — indefra — efterhaanden de Kræfter, der hidtil, til egen Fordel, havde behersket Udviklingen. Saaledes banedesVejen for Revolutionen.

Fig. 184. »Indskibningen til Kytheres Ø«, Maleri af Watteau.

Ligesom det franske Hofs og det franske Aristokratis Livsformer æggede Fyrster og Aristokrati i andre Lande til Efterligning, saaledes blev ogsaa den franske Litteratur overalt Genstand for Beundring og mere eller mindre tarvelig Efterligning. Først det 17. Aarhundredes loyale Litteratur, efterhaanden ogsaa, i 18. Aarhundrede, den kritiske og reformatoriske. Det franske Sprog fortrængte Latinen som internationalt Sprog. Alle dannede Mennesker i Evropa talte og skrev det. Litteraturen fandt da let Indgang, og de ny Ideer tilegnedes, ogsaa mange Steder af de herskende (i Danmark f. Ex. Bernstorfferne). Men ikke blot gennem Bøger lærte man det franske Samfunds- og Aandsliv at kende. Alle, der havde Raad dertil, rejste til Frankrig, til Paris; det hørte saa at sige til god Opdragelse at have opholdt sig en Tid dér. Alle der havde været der var begejstrede over Selskabslivets Vid og Ynde. Mange Udlændinge lærte dette Selskabsliv at kende i de saakaldte »Saloner«, selskabelige Sammenkomster i private Huse, men dog uden familieagtigt Præg, hvor fortrinsvis aandeligt interesserede Mennesker kom, fordi de vidste, at de kunde finde Folk, de gerne vilde tale med. Adskillige af de berømteste Saloner var organiserede af aandfulde Kvinder, der ikke behøvede hverken Stand eller Rigdom for at drage ligesindede til sig. I anden Halvdel af 18. Aarhundrede var de fleste navnkundige Saloner i høj Grad prægede af de ny Ideer, Mødesteder næsten udelukkende for disses Talsmænd i Litteraturen og for dem, der interesserede sig for dem.

Mange Rejsende fra Evropas forskellige Lande fik Adgang til disse Saloner og traf her personlig de Mænd de havde hørt om eller hvis Værker de havde læst, og blev som oftest yderligere fortryllede af deresVid og Elskværdighed og Beundrere af dem for Livet.

Fig. 185. Bal i Spejlsalen i Versailles ved Dauphins Bryllup i 1745.

»Evropas Café«, saaledes kaldtes med en vis Ret Paris i 18. Aarhundrede. Her kom man sammen fra Alverdens Egne; her drøftedes alt nyt: Regeringsnyt, litterært nyt, nyt fra Selskabslivet, Teatret o. s. v., her formedes de Meninger der fik Kurs ude i Evropa. — Men det var svært for dem, der maatte sidde hjemme — i Rusland, i Preussen, i Danmark, i Sverig — at følge med. Boghandel og Postgang var lidet udviklede, og hvad der var mere afgørende: Tidsskrifter og Aviser fandtes der kun faa af; de udkom kun sjeldent og var daarligt underrettede. Fyrster og Statsmænd var selv Skyld deri. De tillod ikke,

Fig. 186. Gibraltar. Belejring i 1781 (under den nordamerikanske Frihedskrig).

Fig 187. George Washington.

Fig. 189. Montesquieu.

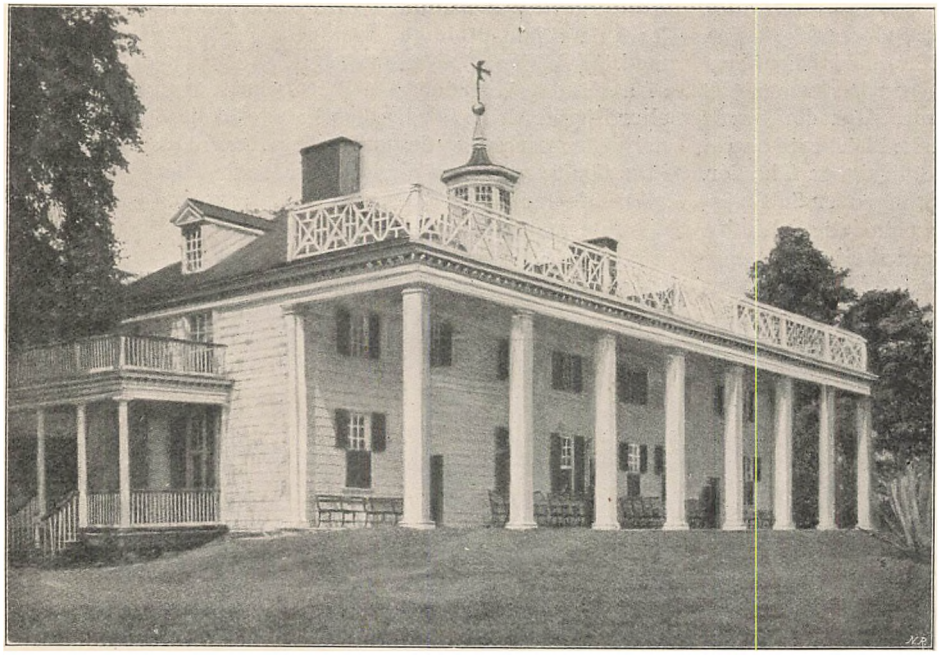

Fig. 188. George Washingtons Gaard.

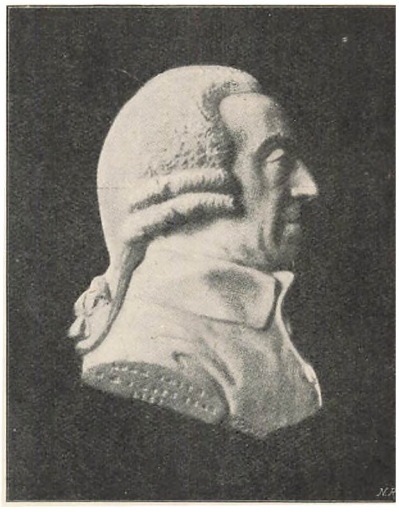

Fig. 190. Adam Smith.

at Bøger og Blade frit drøftede Tidens Tanker, af Frygt for at Folkets Lydighed skulde undergraves. En streng Censur vaagede over alt, hvad der blev trykt, især dog Blade og Smaahefter. For dem, der kunde Fransk, var der vel den Udvej at holde franske Tidsskrifter, af hvilke flere ligefrem udgaves for de Dannede i hele Evropa. Men heller ikke disse kunde tale frit om alt. Saaledes sad da mange af Tidens fornemste rundt om i Landene og savnede fyldig Besked om alt det, der interesserede dem, om alt det de kunde faa at vide, hvis de var i Paris. Men de var der ikke, kunde ikke komme der. Der dannedes da flere smaa internationale Selskaber, bestaaende af Konger og rige Adelsmænd, der lønnede en i alle Forhold indviet dygtig fransk Forfatter til at skrive regelmæssige Beretninger om hvad der forefaldt, give Analyser af Romaner, Skuespil og videnskabelige Værker, meddele Nyt fra Selskabslivet o. s. v. Disse

Fig. 191. Peter d. Store.

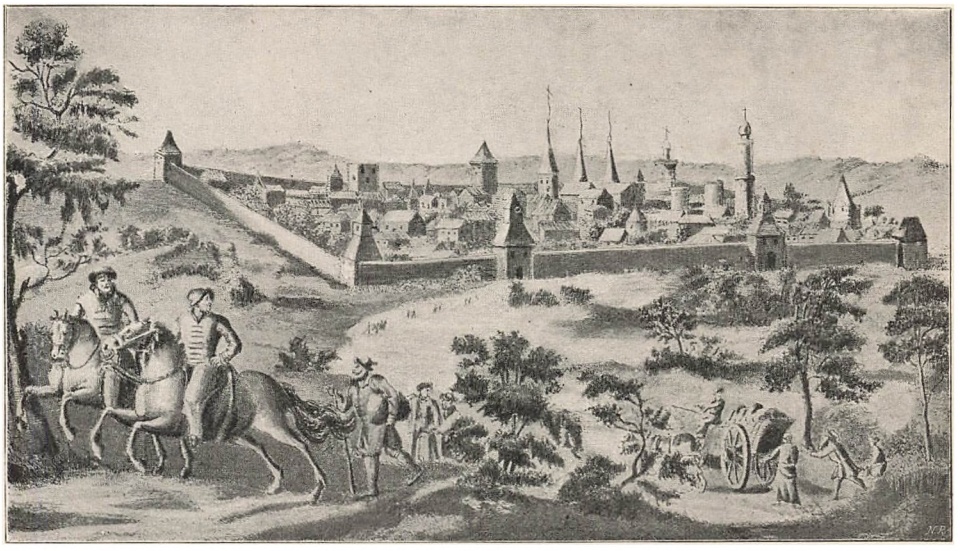

Fig. 192. En russisk By o. 1700. (Samara).

Fig. 193. Karl XII.

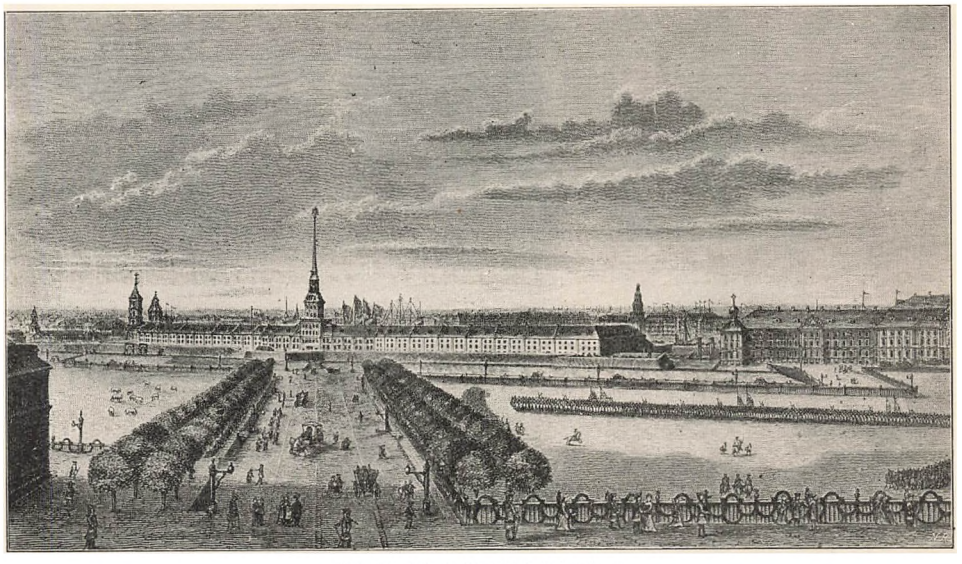

Fig. 194. Admiralitetet i S. Petersborg.

Fig. 195. Russisk Gilde o. 1700.

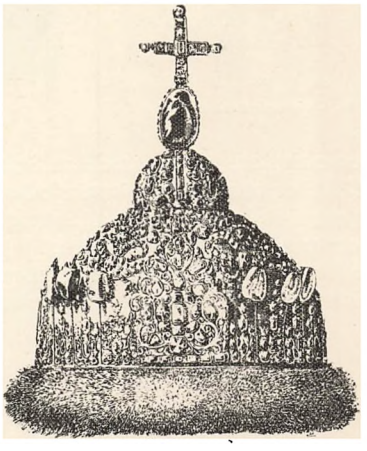

Fig. 196. Peter d. Stores Krone.

Fig. 197. Rokokomøbel.

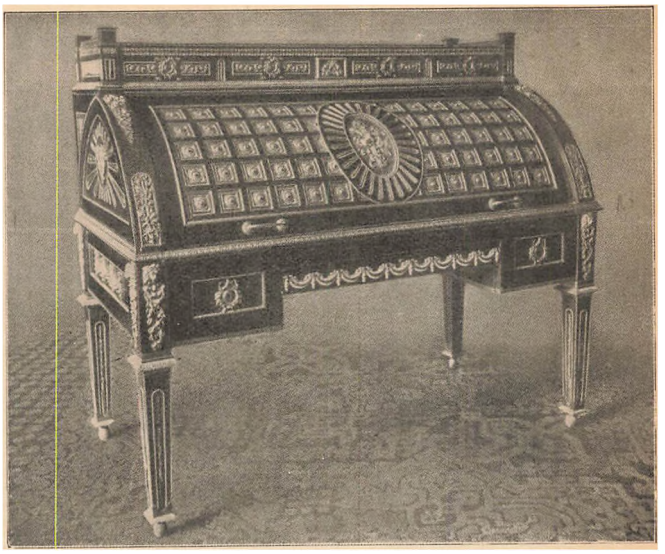

Fig. 198. Katharine II's Skrivebord (»Ludvig XVI's Stil«).

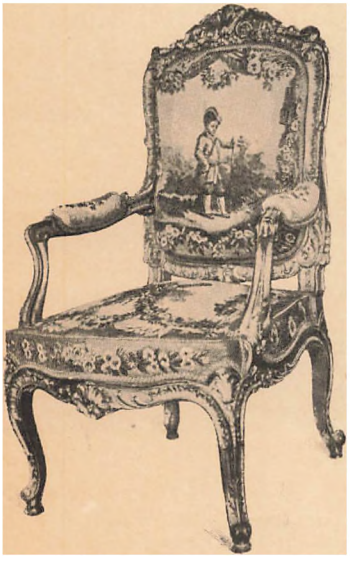

Fig. 199. Rokokolænestol.

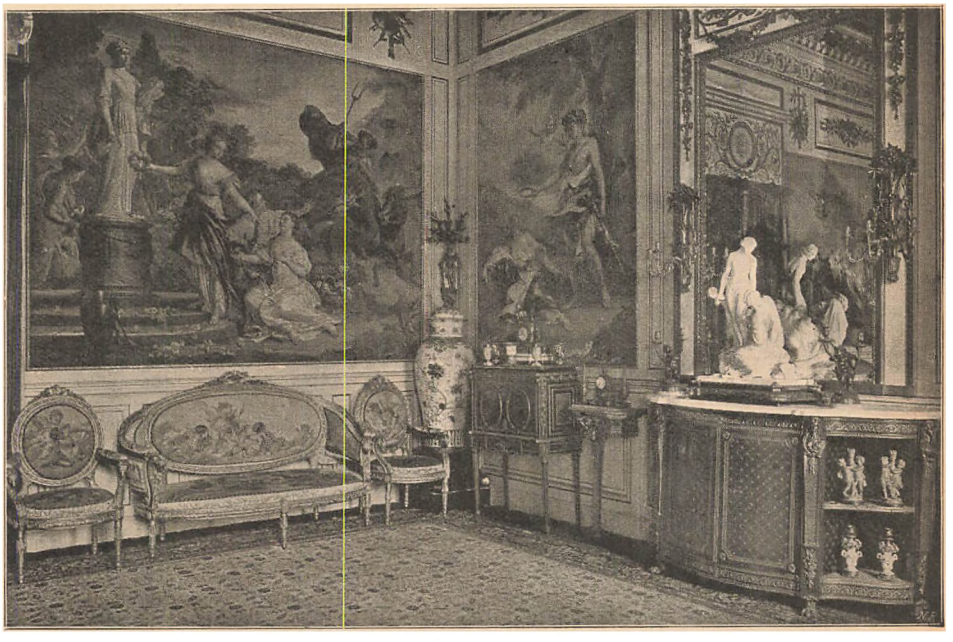

Fig. 200. Værelse i »Ludvig XVI's Stil«. Gobeliner.

Beretninger cirkulerede saa imellem Subskribenterne. Et af disse Selskaber bestod af Kejserinde Katharina II af Rusland, Kongen af Polen, Kongen af Sverig og en Del tyske Fyrster, der hver 14. Dag fik Besked.

Paa den Maade blev mange i de herskende Klasser baade i og udenfor Frankrig paavirkede af det franske Aandsliv, samtidig med at de opretholdt de Skranker for fri Drøftelse, som skulde holde de ny Ideer borte fra Menigmand. Det var ingenlunde deres Mening at reformere Samfundet efter Filosoffernes Anskuelser, og medens Revolutionen i Frankrig selv rystede det gamle Samfund, fik de herskende i det øvrige Evropa Tid til at samle sig til Modstand.

HISTORISK BILLEDATLAS

UDKOMMER I FIRE DELE

UDKOMMEN ER:

FØRSTE DEL: OLDTIDEN.

Urtid. Assyrien. Babylonien. Persien. Ægypten. Hellas. Rom.

Pris: 1 Kr. 75 Øre.

ANDEN DEL: MIDDELALDEREN.

Romersk og germansk Kultur. Folkevandringen. Byzanz. Araberne. Kirkelig Kultur. Borgen. By og Land.

Pris: 1 Kr. 75 Øre.

TREDIE DEL: DEN NYERE TID.

Renæssancen. Opdagelserne. Reformationstiden og Trediveaarskrigen. Europas Kultur i det 17de og 18de Aarhundrede.

UNDER FORBEREDELSE:

FJERDE DEL.

Det 19de Aarhundrede.

GYLDENDALSKE BOGHANDEL · NORDISK FORLAG